

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**ŞİİLERİN İRAK SİYASETİNDE YÜKSELEN ETKİSİ: ABD İŞGALİ
DÖNEMİ (2003-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hasan Hüseyin KÖSE**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Erkan ERTOSUN**

Ankara-2015

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**ŞİİLERİN İRAK SİYASETİNDE YÜKSELEN ETKİSİ: ABD İŞGALİ
DÖNEMİ (2003-2012)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hasan Hüseyin KÖSE**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Erkan ERTOSUN**

Ankara-2015

Bilimsel Etik Bildirim Sayfası

Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, “Tez Yazım Kuralları”na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

28.09.15

Hasan Hüseyin KÖSE

ONAY

Hasan Hüseyin KÖSE tarafından hazırlanan “*Şiilerin Irak Siyasetinde Yükselen Etkisi (2003-2012)*” başlıklı bu çalışma, [20.08.2015] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mahmut AKPINAR

Yrd. Doç. Dr. Erdal GİŞİ

Yrd. Doç. Dr. Erkan ERTOSUN

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında kuşkusuz en büyük katkı; çalışmanın her aşamasında sabır ve hoşgörüsünü hiç esirgemeyerek manevi desteğini üzerimden esirgemeyen saygıdeğer hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Erkan ERTOSUN'a aittir. Saygıdeğer hocama, gerek konunun belirlenmesi, gerekse de çalışma boyunca göstermiş olduğu teknik yardım ve manevi desteği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın sonuçlanması aşamasında her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mahmut AKPINAR'a, Yrd. Doç. Dr. Erdal GİŞİ'ye teşekkür ederim.

Ayrıca tüm çalışmalarım boyunca her türlü yardımı esirgemeyen; sabır, sevgi ve hoşgörü ile bana destek olan kıymetli eşim Aynur ve sevgili çocuklarıma Nergis ve Burak'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hasan Hüseyin KÖSE

ÖZET

Hasan Hüseyin Köse, “Şiilerin Irak Siyasetinde Yükselen Etkisi: ABD İşgali Dönemi (2003-2012)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Irak, stratejik mevkiî haiz konumu ve dünyanın üçüncü büyük petrol rezervlerine sahip olması nedeniyle dünya ve bölge politikasında önemli bir yere sahip olagelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Irak siyaseti Şii, Sünni, Arap ve Kürt diye sınıflanabilecek etnik ve mezhepsel ayrılık ekseninde gelişmiştir. Bu noktada Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiler uzun yıllar süren Baas rejimi sırasında ciddi baskı ve haksızlıklara uğramışlardır. Yıllar boyu Baas rejimi tarafından İran casusluğu ile itham edilmekten kurtulamayan Irak Şiileri, Baas rejiminin düşmesinin ardından Irak siyasetindeki en önemli oyuncu haline gelmiştir. Fakat Irak Şiilerinin kendi aralarında laik ve dindar olarak iki gruba ayrılmış olmaları sebebiyle İran eksenli bir politika mı izleyecekleri yoksa Batı ekseninde bir politika mı güdecekleri sorusu hep gündemde olmuştur. Batı açısından kaybedilmiş bir Irak Şii topluluğu Irak'ın güneyinin ve doğal olarak Basra petrol havzalarının İran'a terk edilmesi anlamına gelmektedir ki bu, Batı açısından büyük bir kayıp demektir. Diğer taraftan güçlü dini duygulara sahip Şiilerin İran'la yakın ilişkilerini bozmaları da söz konusu olamamaktadır. Bu amaçla Şiilerin siyasi durumları ve yükselen etkileri incelenmeye çalışılırken bu durumun oluşmasında 2003'te başlayan ABD işgalinin etkisinin ne derece olduğu da ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu bilgiler ışığında çalışmamızın birinci bölümünde Irak ve Şiilik konusu genel hatları ile incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ABD'nin Irak'a müdahalesi sürecinde Şiilerin rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Şiilerin 2003 sonrası Irak politikasında artan etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Şiilik, Orta Doğu, ABD, İran

ABSTRACT

Hasan Hüseyin Köse, “Shias Increasing Influence on Iraq Policy: The US invasion of Iraq Period (2003-2012)”, Master’s Thesis, Ankara, 2015.

Given its strategic location and the world’s third largest oil reserves, Iraq has always been an important figure in the world and regional policy.

After the fall of the Ottoman Empire, Iraq policy developed into a division axis that can be classified as Shia, Sunni, Arab and Kurdish. In this respect, making up the majority of the population, Shias have suffered from serious oppression and injustice for long years in Ba’ath regime. Having failed to evade the accusation of spying for Iran by Ba’ath regime for years, Iraq Shias have become the most important player in Iraq policy after the fall of Ba’ath regime.

However it has always been a question mark whether Iraqi Shias will adopt an Iran-oriented policy or Western-oriented policy given that they were divided into two groups as secular and religious. Losing Iraqi Shia community means leaving oil basins of Persian Gulf to Iran, which is a great loss for the West. It is, on the other hand, impossible for Shias with strong religious beliefs to break their close relations with Iran. Accordingly, this study aims to analyze political situation and rising influence of Shias while also dwelling on the role of 2003 US invasion in this situation. In the light of afore-cited info, the first chapter makes a general analysis on Iraq and Shiism. Second chapter tries to explain the role of Shias during US invasion of Iraq. The third chapter analyses the increasing influence of Shias in the post-2003 Iraq policy.

Key Words: Iraq, Shia, Middle East, The USA, Iran

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

IRAK CUMHURİYETİ VE ŞİİLİK	3
1.1. Irak Cumhuriyeti'ne (El-Cumhuriyyetü'l-Irakiye) Genel Bakış	3
1.1.1. Irak'ın Tarihçesi	3
1.1.2. Demografik Yapı	5
1.1.3. Genel Olarak Mezhepler	8
1.1.4. Şiilik	11
1.2. Irak'ta Şii Yapılanma	15
1.3. Şii Nüfusun Irak Siyasetindeki Yeri.....	23

II. BÖLÜM

ABD'NİN IRAK POLİTİKASI VE ABD – Şİİ İLİŞKİLERİ.....	30
2.1. Körfez Savaşı ve Irak Şiilerinin Genel Durumu.....	30
2.2 ABD Müdahalesi ve Irak'ta başlayan Şii-Kürt Çekişmeleri	32
2.3 Enerji Kaynaklarına Yönelik Mücadele ve ABD Müdahaleleri	34

2.4 ABD Politikaları Açısından Irak'ın Önemi	43
2.5. Şiiiler Açısından Irak'ın Yeniden Yapılandırılma Süreci	44
2.6. Bölgesel ve Global Dinamikler Açısından Irak'ın Yeniden Yapılandırılması.....	46

III. BÖLÜM

2003 SONRASI IRAK SİYASETİNDE HÂKİM GÜÇ: ŞİİLER.....	50
3.1. 2003 Sonrası Irak'ta Genel Durum.....	50
3.2. Laik ve Radikal Şii Grupların Yaklaşımları	53
3.3. 2005 Seçimlerinde Şiiiler	54
3.4. Politik Yönelimler.....	66
3.4. ABD'nin Çekilmesi Sonrasında Şiiilerin Durumu	68
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	78

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.k.	: Adı Geçen Kaynak
a.g.r.	: Adı Geçen Rapor
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt.	: Aktaran
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat teşkilatı)
CNN	: Cable News Network (ABD Haber Kanalı)
Çev.	: Çeviren
GYK	: Geçici Yönetim Konseyi
IAEA	: International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu)
İİDYK	: Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
M.Ö.	: Milattan Önce
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)
ORSAM	: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TUSAM : Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi

UNSCOM : United Nations Special Commission (Birleşmiş Milletler
Silah Denetim Komisyonu)

GİRİŞ

Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu altındaki Sünni ve Şii Araplar, Türkmenler, Kürtler, Yahudiler ve Asurlu Hıristiyanların bir kısmını barındıran Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri üzerinde mandatör olan İngiltere tarafından kurulmuş bir devlettir. Dolayısıyla İngiltere Irak politikasına hep yön veren bir konumda kalmıştır.

İngiltere'nin yönetiminden bu yana, ülkenin etnik yapısındaki çeşitliliğin yanı sıra, etnik unsurların da kendi içlerinde çeşitli dini inanç gruplarını barındırması (Sünni ve Şii Arap; Sünni ve Şii Türkmen; Sünni, Şii ve Yezidi Kürt; Süryani, Asuri ve Keldani Hıristiyan) ve ülke içinde aşiret kültürüne dayalı feodal yapının büyük ölçüde korunması nedeniyle Irak, millî devlet olma sürecini tamamlayamamıştır. Ayrıca ülkenin gerek diğer devletlerle ve gerekse de kendi içindeki farklı kesimler arasındaki uzlaşma kültürünün eksikliği nedeniyle yaşadığı sorunlar çözülemediği için süreklilik arz eden bir çatışma ortamı oluşmuştur. Bunun yanında siyasi rekabetin ve çekişmelerin getirdiği anlaşmazlıklar kolaylıkla çatışmalara yol açmış, aşiretler arası mücadeleler ise çoğu zaman dış güçlerin müdahalesine davetiye çıkarmıştır. Tüm bu nedenlerden ötürü ülkede milli birlik tesis edilememiş, Irak halkı istikrarın ve huzurun yüzünü görmekten mahrum kalmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte ülkede oluşan yeni siyasi dengelerin ortaya çıkmasında Batılı devletlerin etkisi olsa da, ABD'nin Irak'tan çekilmesi sürecinde ülkedeki etnik ve mezhepsel farklılıkların oluşturduğu sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İşte bu nedenle tezde ABD'nin işgalinden sonra etnik temelde, mezhep ve aşiret temelinde örgütlenmiş grupların oluşturduğu Irak'ta en büyük siyasi çoğunluğu oluşturan Şiiilerin siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarına odaklanılmakta ve bu kesimin Irak'ın hâlihazırdaki ve geleceğindeki rolünün nasıl olacağı sorusuna cevap aranmaktadır.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali ile Saddam Hüseyin iktidarının yıkılması, Irak'ta nüfusun yaklaşık % 60-65'ini oluşturan Şiilerin siyasi açıdan en önemli güç haline gelmesine imkân tanımıştır. Bu durum, ABD başta olmak üzere küresel güçlerin Irak'ı yeniden yapılandırma sürecini etkilemeleri ve İran başta olmak üzere bölgesel güçlerin ülkedeki etkinliklerini arttırma çabalarının Irak'lı Şiiler üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Irak'ın geleceği açısından Irak'lı Şiilerin, özellikle 2003 sonrası dönemde en önemli yerel aktör haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple Şiilerin siyasi durumları ve yükselen etkilerinin oluşmasında 2003'te başlayan ABD işgalinin ne derece etkili olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

İngiliz hâkimiyetinin olduğu dönemlerden başlayarak Irak'ta oluşan yönetim kültürü, azınlık olan etnisitelerin diktatörler eliyle çoğunluk olan diğer tüm grupları yönetmesi şeklindedir. Bu anlayış özellikle Baas rejiminde kendini iyice hissettirmiş ve ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiiler ve Kürtler rejim tarafından sürekli ezilmişlerdir. Bu dönem yaşanan isyanlar veya katliamlar, bu durumu değiştirememiştir. Ancak yılların biriktirdiği toplumsal öfke özellikle ABD müdahalesi ile iyice ortaya çıkmış ve Saddam Hüseyin'in Şii görevliler tarafından bir bayram günü idam edilmesiyle zirveye ulaşmıştır. ABD müdahalesine kadar sürekli dışlanan ve sınırlı bir kamusal alanda yaşamalarına izin verilen Şii ve Kürt gruplar Irak siyasetinde kendilerini göstermeye başlarken iktidarda da pay sahibi olmaya başlamışlardır. Nüfus sayısı bakımından ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiiler, bugün artık Irak'ın en önemli siyasi aktörü haline gelmişlerdir. Bu çalışmada Şiilerin Irak içindeki durumları, zaman içinde değişen ve yükselen siyasi güçleri incelenmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

IRAK CUMHURİYETİ VE ŞİİLİK

1.1. Irak Cumhuriyeti'ne (El-Cumhuriyetü'l-İrakiye) Genel Bakış

Irak, dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış aşağı Mezopotamya bölgesinde kurulmuş bir devlettir. Orta Doğu'daki stratejik konumu, özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi iki büyük petrol üreticisi devletten sonra dünyanın üçüncü büyük petrol rezervlerine sahip olması gibi kritik konular, Irak'ın önemini her dönem korumasına sebep olmuştur.

Bir devlet olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin manda idaresi altında kurulan Irak, İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'dan çekilmesiyle tam bağımsızlığını kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ise Orta Doğu'da ABD etkisi öne çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminden sonra ABD'nin bu coğrafyadaki etkisi artmış ve Irak'a karşı da özel bir politik ilgisi oluşmuştur. Yakın dönem Irak tarihine bakıldığında ise ABD etkisi daha da belirginleşmektedir.

1.1.1. Irak'ın Tarihçesi

Irak'ın adı çeşitli kaynaklara göre değişik anlamlar taşımaktadır. Türkçede 'ırak', merkezden uzak yer olarak bilinirken; kelimenin orijinali Farsçadan gelmekte ve 'erag' yani 'düzlük' anlamında kullanılmaktadır.¹

1920'de kurulan Irak, Osmanlıların Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi sonrası özellikle İngilizlerin Osmanlı eyaletleri olan Musul, Bağdat ve Basra'yı

¹ Chaten Mahdi, (2009) *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu İktisadi Anabilim Dalı, s.3, İstanbul.

yeni bir siyasi oluşuma zorlamaları sonucu doğmuştur. Bölge, Akdeniz ve İngiliz hâkimiyetindeki Hindistan arasında olduğu için İngilizler, Basra Körfezi'ndeki etkin nüfuzları aracılığıyla başat güç konumunda olmayı amaçlamışlardır. İngiltere'nin Orta Doğu'daki devletlerde politikası olan devlet yönetimini bir aileye teslim etme geleneği nedeniyle Irak'ta yönetim Peygamber soyundan gelen Haşimi ailesine verilmiştir. Haşimi ailesi yönetimindeki Irak Krallığı ise 1932 yılına kadar İngiltere'nin resmen himayesi altında kalmıştır.²

Irak, uzun süre İngiltere'nin etkisinde kaldıktan sonra 1936 ve 1941 darbelerinin ardından İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemekle birlikte Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmiştir. Bu dönem aynı zamanda Orta Doğu'da SSCB'nin etkisini arttırdığı bir dönemdir. Savaş sonrasında Arap ülkeleri arasında Arap milliyetçiliğinin de etkisiyle nihayetinde birleşmeyi hedef alan Arap Birliği'nin kuruluşu gerçekleşmiştir. Her ne kadar Mısır gibi büyük bir Arap ülkesi tarafından bu birliğe karşı çıkılmış olsa da Arap ülkeleri arasında hiç kuşkusuz yakınlaşma sağlanmıştır. İsrail Devleti'nin kurulması, Türkiye'nin İsrail'i tanınması ve Arap ülkelerinin Türkiye'ye tepkilerinin başlaması da bu döneme denk gelmiştir. Bu tepkilerin temelini hiç kuşkusuz Türkiye'nin NATO üyeliği ve bu çerçevede Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma politikası da oluşturmuştur. Özellikle savaş sonrası dönemde Türkiye ve Arap ülkelerinin ilişkileri kopmasa da oldukça gerilemiştir.³

Arap milliyetçiliği ise Baas hareketiyle yayılmaya başlamıştır. Arap milletinin ve milliyetçiliğinin yeniden doğuşu anlamına gelen Baas hareketinin Irak'ta yayılmasında ise Mişel Eflak'ın katkı yaptığı söylenebilir. Sosyalizmle ilgili milliyetçilik arasındaki ideal model olarak gören Alman Nasyonal

² Abdülkadir Kahraman, (2008) *Irak'ın Geçmişi, Bugünü Ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 6.

³ Serdar Güldalı, (2009) *2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 8.

Sosyalistlere hayranlığını gizlemeyen Eflak, sıkı bir yandaşı olan Salahadin el-Bitar ile beraber 1940'larda Suriye'de Baas Partisi'ne dönüşecek hareketin temelini atmışlardır. Ancak 1966'da Baas karşıtı bir darbeyle Eflak ve Bitar yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bu darbeyle Irak ve Suriye'deki Baas yönetimleri arasında görüş ayrılığı doğmuştur. 1968 yılında ise Eflak, Bağdat'a giderek, ölünceye kadar Baas Partisi'nin onursal başkanlığını sürdürmüştür.

1968 yılına gelindiğinde, Ahmed Hasan El-Bekir liderliğindeki Baas partisi darbe yaparak Irak yönetimi ele geçirmiştir. Bekir'in yardımcılığını yapan ve parti içinde etkili olan Saddam Hüseyin ise 1979'da Irak'ın başına geçecek isimdir olacaktır.⁴

1.1.2. Demografik Yapı

Irak, temelde üç bölgeden oluşmaktadır. Yaklaşık 29 milyonluk nüfusu ile Orta Doğu'da önemli bir demografik güç oluşturan Irak'ta nüfus dağılımı şöyledir: Güneyde hem dini hem de etnik bir topluluk olarak da kabul gören ve aslen nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii Araplar, Kuzeyde Kürt ve Türkmenler, bu iki grubun arasında da sayıca azınlık olmasına karşın Saddam Hüseyin döneminde iktidarı ellerinde tutan Sünni Araplar bulunur. Ancak Irak'ta 1997'den beri sağlıklı bir nüfus sayımı yapılamadığı için etnik ve dini grupların gerçek sayısı belli değildir. ABD'nin 2003 yılında yaptığı Irak müdahalesi sonrası ülkede bir karar alınmış ve 2007 yılında sayım yapılması planlanmış ancak planlama 2009 yılına ertelenmiştir. Irak hükümeti, siyasi şartlar ve güvenlik gerekçeleriyle birlikte, özellikle Kerkük'te yapılacak nüfus sayımının mevcut şartlarda yapılmasına karşı çıkan Arap ve Türkmenlerin itirazlarını da göz önüne alarak, sayım işlemini bu kez de 2010 yılına ertelemiştir. Mevcut sorunlar yüzünden Irak genelinde halen sağlıklı bir nüfus sayımı yapılabilmemiş değildir. Özellikle Kürt grupların, Kerkük gibi petrol yönünden zengin

⁴ Mahdi, *a.g.e.*, s. 17.

bölgelerin geleceğine yönelik kararlar için bu sayım sonuçlarını kullanmak istemeleri de sayım yapılamamasında etkili olmuştur.⁵

Irak'taki nüfus etnik açıdan incelendiğinde ise oransal olarak %64'ü Araplar, %18'i Kürtler, %13'ü Türkmenler ve kalan %5'ini de Keldani, Yezidi, Asuri, gibi diğer gruplar oluşturmaktadır.⁶ Mezhepsel açıdan da Irak'ın %60,65'i Şiiiler, %32,27'si ise Sünnilerden oluşur.⁷

Irak'taki Hristiyanlar incelendiğinde de kendi aralarında çeşitli mezhepsel gruplara ayrıldıkları görülmektedir. Iraklı Hristiyanlar genel olarak Asuriler, Keldaniler, Süryani Katolikler, Süryani Ortodokslar ile Ermeni Ortodokslar ve Ermeni Katoliklerle Protestanlardan oluşur. Özellikle Hristiyanlar, belli bir bölgede değil Irak'a ait 18 şehre dağılmış halde yaşamaktadırlar. Başkent Bağdat, Hristiyanların nüfus olarak en fazla yaşadığı başlıca merkezlerden biridir. Hristiyanların yoğun olduğu diğer bir yer ise Musul ve çevresidir. Keldaniler, Irak'taki Hristiyan azınlık arasındaki çoğunluğu sağlayan gruptur. Irak'ın Erbil, Kerkük, Basra ve Duhok gibi yerleşimlerinde de Hristiyan nüfus yaşarken özellikle Keldaniler Musul, Zaho, Bağdat, Akra, Duhok, Alkuş ve Erbil'de daha fazla bulunmaktadırlar. Irak'ta yaşayan diğer bir azınlık grup da Yezidilerdir. Ancak Yezidiler, etnik kimlik açısından tartışmalı bir topluluktur. İnanışları ile etnik yapıları bir bütün haline gelmiş etno-dini bir grup olup, kendilerini bu şekilde etnisite ile ilişkilendirmişlerdir.⁸

⁵ Ayşe Pınartaş, (2011) *Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, s.82, Ankara.

⁶ Mustafa Kayar, (2003) *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, , s.93, İstanbul.

⁷ Kayar, *a.g.e.*, s.94-95.

⁸ Sabriye Deliceoğlu, (2006) *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, s.6, İstanbul.

Irak'ın genelinde etnik olarak yaşayan Türkmenler, Kürtler, Acemler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler, Yahudiler, Yezidiler ve Sabiiler de kendi bünyelerinde çeşitli alt grup ve kimlikleri barındırmaktadırlar. Örneğin en kalabalık topluluk sayılan Araplar kendi aralarında, şehirliler ile bedeviler olmak üzere iki farklı kimlik oluşturmuşlardır. Ayrıca Araplar arasında da kabile, mezhep, bölge farklılıkları da oldukça belirleyici niteliktedir. Aynı şekilde Kürtlerde de Bahdinan (Kırmanç) ve Soran olarak iki farklı grup ve bunlara bağlı olarak da aşiretler ve şehirliler olmak üzere çeşitli alt gruplar bulunmaktadır. Sayıları az olmasına karşın Süryaniler de kendi içlerinde ayrıışmış durumdadır ve Keldani, Süryani, Ermeni Süryaniler şeklinde üç grup halinde yaşamaktadırlar.

Iraklı Araplar, sonradan Arap kültürünü benimsemiş toplulukları da saydığımızda ülke nüfusunun yaklaşık beşte üçünü oluşturmaktadır. Araplar, büyük oranda Irak'ın orta ve güney bölgelerinde yerleşik olarak yaşamaktadırlar. Ekonomik ve siyasi açıdan güç bu grubun elindedir. Bu durumun sebebi ise büyük oranda ırkçı ve Arap şovenizmi politikalarını benimseyen siyasi iktidarlar olmuştur. Toplam nüfusun %18'ni oluşturan Iraklı Kürtler de genel olarak ülkenin kuzeyindeki dağlık bölgelerde yaşamaktadırlar. Irak'ın kuruluşundan itibaren, merkezi yönetimlerle sürekli çatışma halinde olan Kürtlerle ilgili özellikle kırsal hayat yaşadıklarından bahsetmek mümkündür.

Yüzyıllar boyunca bu coğrafyaya yerleşerek bölgeyi yurt edinen Türkler ise özellikle günümüze bakıldığında Irak'ın ortasında kuzeyinde ve kuzeybatı bölgesinde yaşarlar. Bugüne kadar gelen göçlerle beslenen Irak Türkmenleri, sayıca üçüncü büyük topluluk olarak toplam nüfusun %13'sini oluşturmaktadır.

Irak, 20. yüzyılda kurulmuş yeni bir devlettir. Tarih açısından bakıldığında Osmanlı Devleti'nin çöküşünden önce bağımsız bir Irak devleti ya da Irak milleti yoktur. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Bağdat, Musul ve Basra eyaletlerinin bir araya gelmesiyle oluşan bölge Osmanlı'nın yıkılmasından sonra

İngilizler tarafından Irak devleti olarak kabul edilmiştir. Zaman içinde farklı yönetim tecrübeleri yaşayan Irak, bugün artık 18 ayrı şehirden oluşan bir bağımsız devlettir.

Nüfus açısından da bölgenin en kalabalık ülkesi olan Irak, genç bir nüfusa sahiptir. Toplam nüfusun %42'si 0-14 yaş grubunda, %55'i 15-64 yaş grubundadır. Buna karşın sadece %3'ü 65 yaş ve üzerindedir. Ortalama ömrün 66 yıl olduğu Irak'ta bebek ölüm oranları da %6,2 ile oldukça dikkat çekmektedir. 2000 yılındaki verilere göre nüfus artış hızı da %2,86'dır. Nüfusu genç olmasına karşın yaklaşık %58'i ancak okuma yazma bilmektedir. Bu oran erkeklerde %70'e çıkarken, kadınlardaki oran ise ancak %45'tir.⁹

2005 yılı tahminlerine göre ise 27 milyon civarında bir nüfusa sahip olan Irak halkının %97'si Müslümandır. Kalan nüfus ise genel olarak Hıristiyan'dır. Etnik dağılım açısından bakıldığında da yaklaşık %64'i Arap, %18'i Kürt, %13'ü Türk (Türkmen) ve %5'ü de diğer Asurîler gibi etnik unsurlardan oluşmaktadır. Dini ve etnik açıdan görüldüğü üzere yaklaşık %60'lık nüfusa sahip olmalarına rağmen Şiiiler, 15 Aralık 2005'te yapılan seçimlerin öncesinde, Saddam sonrası hükümetin kurulmasına kadar olan dönem de dâhil olmak üzere hep yönetim dışında kalmışlardır. Şiiilerin genelde Güney Irak'ta, Bağdat civarında Sünni Arapların, ülkenin kuzey taraflarında ise Türk ve Kürt nüfusun yaşıyor olması da etnik olarak Irak'taki dağınık yapılanmayı göstermektedir.¹⁰

1.1.3. Genel Olarak Mezhepler

Mezhep kavramı, bir dini inanışın çeşitli görüşler nedeniyle ortaya çıkmış kolları için kullanılmaktadır. Mezhep, dini terimler açısından doktrin

⁹ Suphi Saatçi, (1996) *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul, s.21.

¹⁰ Yusuf Kendirli, (2007) *Irak'taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.10-11, Malatya.

olarak da isimlendirilmektedir. Mezhepler dini kişiliklerin ve toplumların din algıları olarak da kabul görmektedir.¹¹

Mezhep kavramını dini anlayışlardaki farklılıkların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkmış bireysel ve toplumsal nitelikteki oluşumlar olarak ifade edebiliriz. Mezhep, Arapça bir kelime olup sözlüklerde genel olarak anlayış, görüş, öğreti, farklı tutum ve davranışlar, kabul edilen fikir ve takip edilen yol gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla da konumuz açısından mezheple kastedilen kavram, İslam dini açısından ele alındığında anlayış ve yorum farkı sebebiyle ortaya çıkmış siyasi ve uygulama açısından da itikadi farklılıklar gösteren sistemlerdir. Başka bir ifadeyle siyasi ve itikadi amaçlarla ortaya çıkmış “İslam düşünce ekolleri” olarak da tanımlanmaktadırlar.¹²

Mezhepler, genel olarak dinin yorumlanma biçimlerinden ibaret olmaları ve her birinin de Hz. Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkmış olması yönüyle bir din değil bir yorumlama olarak kabul görmektedir. Mezhepler bireysel ve toplumsal yapılar olmaları yönüyle de ilahi kaynaklı değildir. Ayrıca mezhep imamları tek başlarına bağlı oldukları dinin temsilcileri olarak da görülmezler.

İslami mezheplerin tamamı Hz. Muhammed sonrasında yaşanan olaylar ve şartların gereği olarak farklı yorumlamalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Çıktıkları dönemler itibariyle hepsinde toplumun ve zamanın sorunlarına çözüm üretme refleksine rastlanmaktadır. İslam tarihi boyunca en başta imamet/hilafet konuları olmak üzere uygulama ve iman arasındaki ilişkiler, iman etmenin mahiyeti, insan davranışları ve irade hürriyeti gibi belirli problemler ve bu problemlerle ilgili ortaya çıkan olaylar karşısında din bilginleri sürekli fikir

¹¹ G.T.Bettany, (2005) *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, SAY Yayınları, s.44, İstanbul.

¹² Ethem Ruhi Fırlalı, (2011) *Günümüz İslam Mezhepleri*, İlahiyat Vakfı Yayınları, s.15, İzmir.

üretmek ve yorumlar yaparak tavırlar ortaya koymak zorunda kalmışlardır. Ortaya çıkan her düşünce zamanla bir taraftar grubu oluşturmuş, bu grubu oluştururken de aynı zamanda karşısında muhalif ya da aykırı bir tarafın oluşmasını da körüklemiştir. Örneğin, Haricilerin öncelikle Kureyş kabilesini dışlaması, imametini yani İslam devletinin liderliğini ve sahabenin de hemen hemen hepsini tekfir eden düşüncesine karşılık; imamette bulunan Hz. Ali'yi öne alan ve dini anlayışta her şeyi belli bir aileye mal ederek ortaya çıkan Şiilik ise hem mezhep hem de siyasi bir akım olmuştur. Bunun yanında imanda eşitlik nazariyesi ve davranış, iman ayrımı konusundaki rahat yaklaşımıyla Müslümanları içine düştükleri bu siyasi sıkışmışlık durumundan kurtarmayı vaat eden Mürcie'yi de ayrıca örnek olarak verilebilir. Bu çerçevede yaşanan çatışmalar ve fikir ayrışmaları neticesinde Harici, Mürcie, Mutezile, Şia ve en çok kabul gören şekliyle de Ehli Sünnet yaklaşımları aynı zamanda birer düşünce ekolü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen bu dini yorumlar aynı zamanda sayıca onlarla ifade edilebilecek alt grupları da içlerinde barındırmış ve barındırmaya da devam etmektedir. Bahsettiğimiz bu mezhepsel ayrımlara ilaveten zaman içerisinde gerek bu anlayışların uzantıları gerekse de farklı bazı oluşumların etkisiyle Yezidilik, Nusayrilik, İsmaililik, Dürzilik, Bahailik, Kadıyanilik gibi mezheplerden tamamen farklı olarak daha çok bir din olarak algılanan inançlar da ortaya çıkmıştır.¹³

Irak'ta merkezî yönetimi ve yıllar boyu süren işgallerle birlikte mezhepsel ayrım ve farklı bölgelerde yaşayan Kürt, Arap ve Türkmenler arasındaki derin çatışmaların yaşanması Irak'ın bütünlüğünü sarsmıştır. Irak'taki etnik ve dini ayrımlar yanında aşiretçilik anlayışının etkisi sebebiyle devlet otoritesi kurulamamıştır. Ayrıca Cubburiler, Ubeydiler gibi büyük nüfusa sahip olan aşiretler Arap yarımadasının tümünde sosyal ve ticari irtibatlarını

¹³ Yusuf Gökalp, Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, *Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi*, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, Adana.

sürdürmektedirler. Kürt aşiretlerinin bazı kolları Türkiye, Suriye ve İran içerisinde de dağılmıştır. İşte aşirete bağlılığın çoğu kez Irak devletine olan bağlılığın önüne geçmesi, bu aşiretlerin silahlanabilmesi herkesi kendi grubu içinde yaşamaya itmiş, bir Irak devleti etrafında toplanmaya da engel olmuştur. Baas iktidarının Sünni Arap ideolojisini taşıması da bu ayrışmaları ayrıca körüklemiştir. 2003 ABD işgaline Sünni Araplar direniş göstermesine karşın Kürtler ve Şii Araplar savaş sonrası iktidarda söz sahibi olmak için işgale destek olmuşlardır. Bundan dolayıdır ki Irak'taki dini ve etnik ayrım, ABD'nin Irak müdahalesine yaklaşımları da etkilemiştir.¹⁴

Ayrıca Baas yıllarında ve Amerikan işgali süresince iktidara gelen grubun devlet yapılanmalarında diğer grupları dışlayıcı bir kadrolaşmaya gitmesi sebebiyle Irak Devlet yapısı, ülkenin tümünde homojen bir yapıya bürünmek yerine heterojen kimlik kazanmıştır. Yani yapıda kim güçlüyse o hâkim güç olmuş, Irak vatandaşı kimliği ise asla oturtulamamıştır. Bu etkenlerin yanında ülke geneli için politika üretebilen siyasetçi kişiliklerin çıkmaması; siyasi partilerin ve siyasetçilerin etnik ve dini ayrımlar üzerinden sadece kendi kitlelerine özgü siyaset yapması, ortak Irak idealinin oluşturulmasını güçleştirmiş ve Irak vatandaşlığı olgusunu bir kez daha bertaraf etmiştir.¹⁵

1.1.4. Şiilik

Arapçada "Şii" kelimesi yandaş anlamına gelmektedir. "Şia" kelimesi ise genel olarak boyun eğmek, tabi ve taraftar, yardımcı, bir toplulukta aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplar, fırka ve bölük anlamlarında kullanılmıştır.¹⁶ Şia

¹⁴ Mesut Özdemir, (2013) "Irak Raporu: Irak'ta Mevcut Siyasal Durum ve Anayasa", *DİB Analiz*, Sayı: 2013/27, s.3.

¹⁵ Özdemir, *a.g.m.*, s. 4.

¹⁶ Yusuf Benli, (2003) "Irak'ta Şiiliğin Tarihi Temelleri, *Irak Dosyası I*, Cilt 2, TATAV, s.127, İstanbul.

kelimesinin Türkçe'deki tam karşılığı ise "İslamiyet'te, Hz. Ali'ye yandaş olan kimselerdir."¹⁷

Şia tabiri, önceleri Hz. Ali taraftarı Iraklıları ifade etmek için kullanılmış, daha sonra bu tabir zamanla Hz. Ali'nin tabileri için ortak bir özel isim haline gelmiştir.¹⁸ Irak'ın yanı sıra Körfez ülkeleri ile Suriye, Lübnan, Afganistan ve Hindistan'da da nüfus itibariyle azınlıkta olan Şiiler yaşamaktadır.¹⁹ Müslümanların üçüncü halifesi Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra yerine Hz. Ali dördüncü halife olarak gelmiştir. Hz. Osman'ın faillerinin bulunamaması ve cezalandırılmaması Hz. Ali'ye olan tepkileri arttırmıştır. Hz. Osman'ın faillerinin yakalanması ve cezalandırılması konusunda pasif kaldığını düşünen ve Hz. Ali ile bu konuda fikir ayrılığına düşen Hz. Ayşe ve beraberindeki sahabeler daha sonra karşı karşıya gelmişlerdir.²⁰ Her iki tarafın ordusu 656 yılında Basra yakınlarında savaşmışlardır. Hz. Ali'nin ordusu bu savaştan galip çıkmış ve ayaklanmayı bastırmıştır.²¹ Bu olay Cemel Vakası olarak ve iki Müslüman ordunun karşı karşıya geldiği ilk olay olarak tarihe geçmiştir. Hz. Ali'ye muhalif tek grup Hz. Ayşe'nin grubu olmamıştır. Şam Valisi olan Muaviye Bin Ebu Süfyan'ın grubu da Hz. Ali'ye muhalefet etmiştir. Onlar da Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ın faillerini korumak ve onları cezalandırmamakla suçlamıştır. Ayrıca Muaviye, Hz. Ali'ye biat etmemiş ve Hz. Osman'ın bir akrabası olarak katillerinin kendisine verilmesini talep etmiştir.²²

¹⁷ *Türk Dil Kurumu*, "Şia Maddesi", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option:com_gts&aram:gts&guid:TDK.GTS.56095e54e9b054.60084726

¹⁸ Benli, *a.g.m.*, ss.128-130.

¹⁹ İhsan D. Dağı, (2002) *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, Ekim, s.45, İstanbul.

²⁰ Arthur Goldschmidt, Lawrence Davidson, (2011) *Kısa Ortadoğu Tarihi*, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, Kasım s.91.

²¹ Muafak A. Omer, (2008) *Saddam Sonrası Irak'ta Şiilerin Yeni Konumları ve Körfez Ülkeleri Üzerindeki Olası Siyasal Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, s.6, Ankara.

²² Muafak A *a.g.e.*, s.7.

Hız. Ali durumun barışçıl yollarla çözülemeyeceğini anlayınca, Muaviye ayaklanmasını bastırmak üzere ordusuyla Şam'a yönelmiştir. Hız. Ali'nin ve Muaviye'nin orduları 657 yılında Siffin'de bir dizi çatışmaya girmişlerdir. Burada İslam tarihinin büyük iç savaşlarından biri cereyan etmiştir. Hız. Ali'nin ordusu üstünlük kurmaya başlayınca Muaviye, çatışmanın barışçıl bir uzlaşmayla hakeme giderek çözülmesini Hız. Ali'ye teklif etmiş ve Hız. Ali bu öneriyi kabul etmiştir. Bunun üzerine hakemlere başvurulmuştur. Ancak hakemler Hız. Ali aleyhine bir karara varmışlar ve Hız. Ali'nin görevinden istifası talebi çıkmıştır. Ancak Hız. Ali, verilen kararın Kur'an'a ve Sünnete aykırı olduğu gerekçesiyle karara itiraz etmiş ve Muaviye ile mücadelesini sürdürmeye karar vermiştir.²³

Bu anlaşmazlıklar sırasında bir olay daha olmuş ve bu anlaşmazlıkta üçüncü bir grup daha ortaya çıkmıştır. Bu gruba "Hariciler" denmiştir. Hariciler, başlangıçta Hız. Ali yandaşlarıyken zaman içinde Hız. Ali'nin bir hakeme başvurmasını hata olarak görmeye başlamışlardır. Bu grup Hız. Ali'nin hakeme başvurmasını küfre girmek olarak görmüştür.²⁴ Hariciler, Müslümanlar arasında radikal İslam'ın savunucusu konumunda olmuşlardır. Haricilere göre, Müslüman'ın imama uyması doğru olandı, ancak imam yoldan çıkarsa cemaatin ondan ayrılması gerekirdi.²⁵ Ayrıca kökeni ne olursa olsun, Müslümanlar tarafından seçilen her inanan kişinin halife olabileceğini öne sürmüşlerdir.²⁶

Bu olaylar cereyan ettiği sırada, 661'de Hız. Ali, Kufe camiinde namaz kıldığı sırada Haricilere mensup bir kişi tarafından öldürülmüştür. Hız. Ali'nin öldürülmesinden sonra oğlu Hasan, toplumda kendisine yeni halife olarak

²³ Goldschmidt ve Davidson, **a.g.e.**, s.s.91-92.

²⁴ Taner Yıldırım, (2011) "Ali b. Ebu Talib Hilafetinden Yezid b. Muaviye Dönemine Kadar Basra Körfezindeki Siyasi Durum", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Cilt 10, no.1, s.357.

²⁵ Ali Özbilgeç, (2007) *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, s.24, Konya.

²⁶ Bernard Lewis, (2006) *Ortadoğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, s.75, Ankara.

bakılmasına rağmen, halifelik iddiasından vazgeçmiş ve Şam valisi Muaviye'nin egemenliğine girmiştir. Bu olayla birlikte Muaviye'nin halifelik dönemi başlamıştır.

Hz. Ali'nin ölümünden sonra uzun bir süre Şiiilerin bir imamı ya da bir lideri olmamıştır. Ama Hz. Ali'nin taraftarları dağılmamış, günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Şiiiler başlıca üç alt mezhebe ayrılırlar; Zeydiler, Caferiler ve İsmaililer.²⁷

Zeydiler, Şii mezhepler arasında Sünnilere en yakın olanıdır ve Sünni halifeyi tanımayı caiz görürler. Ayrıca Zeydiler, ilk iki halifeyi tanıyıp, yalnız Hz. Osman'ı tanımaz, onun Hz. Ali'nin hakkını gasp ettiğini ileri sürerler. Fakat bir grup Zeydi ise, Hz. Osman aleyhinde bulunmayı da günah kabul etmiştir.²⁸ Zeydiliğin ismi, dördüncü İmam olarak kabul edilen Ali Zeynelabidin'in oğlu Zeyd'den gelmektedir. Zeydiler, oğul Zeyd'i imam olarak kabul edenlere verilen isimdir. Yemen nüfusunun yarısı Zeydi mezhebine bağlıdır.²⁹

Şiiiliğin diğer bir mezhebi Caferiler ise, adını ve düşüncelerini İmam Cafer El Sadık'tan almıştır. Bu Şii mezhebi, iktidarla savaşmaktan uzak durmuş ve bu şekilde barış içinde mercinin gölgesinde çalışmıştır. Aynı zamanda devlet mezhebinden, yani devletin siyasetinden ve yasalarından uzak durmuşlardır. Temel ibadetler konusunda, genellikle Sünnilerle benzer görüşlere sahip olan Caferiler, yalnız bu ibadetlerin ayrıntılarında farklı görüşlere sahiptirler. Bugün İran'ın resmî mezhebidir ve İran Anayasasında da yer almıştır.³⁰

²⁷ Yılmaz Öztuna, (2006) *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, Yayın no.635, Kültür Serisi: 296, s.593, İstanbul.

²⁸ Öztuna, a.g.e., s.700.

²⁹ Mesut Özcan, (2004) "Irak: Orta Doğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu*, Bağlam Yayınları, 2004, s.172-173, İstanbul.

³⁰ Onat, a.g.e., s.9.

İsmaili mezhebi, İmam Cafer El Sadık'ın büyük oğlu olan İsmail adıyla ortaya çıkmış bir mezhep olarak bilinir. Ayrıca İsmaililere, yedi imamcı Şiilik anlamına gelen "Şi'a-i Seb'iyeye" de denilmektedir. Şiiliğin aşırı bir mezhebi olan İsmaili, birkaç alt mezhebe ayrılmıştır. Hindistan, Pakistan, İran, Afganistan, Yemen, Suriye ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan çok sayıda İsmaili vardır.³¹

Özellikle Irak'ın güneyinde yaşayan Şiiler, hem Irak'ın tamamında hem de Bağdat'taki en kalabalık grup olmalarına karşın, nüfus olarak çoğunluklarını yönetimde söz sahibi olma konusunda işletememişlerdir. Şiiler Irak'ın kuruluşundan bugüne dini bir azınlık görünümünde yaşamışlardır. Şiiler, ekonomik ve kültürel olarak da Sünnilerin gerisinde sayılmaktadırlar. Ayrıca Sünnilerin yönetim anlayışı ile kıyaslandığında aralarında bir bütünlük olmadığı da söylenebilir.

1.2. Irak'ta Şii Yapılanma

Şiilerin Irak'ta çoğunluğu oluşturmaları, 19. yüzyılda göçebe toplumdaki yerleşik tarım toplumuna geçmeleri ile gerçekleşmiştir. Hindiyah Kanalı'nın açılması ve bölgeye su taşınması ile Kerbela ve Necef'te bulunan Şii Arap kabileleri Sünni Araplara karşı üstünlük sağlamışlardır. Bu dönemde Şiilerin yükselişinde önemli bir katkı da İran'dan bölgeye gelen ulemaların dinsel öğretilerine taraftar bulmaları olmuştur. İran'ın ekonomik olarak bu az gelişmiş topluma destekleri İran ve Şii kültürünün bölgede yerleşmesine neden olmuştur. 20. yüzyılın başında ulemanın siyaset alanında da etkili olduğu görülmektedir. Bu etkinlik İngilizlerin işgaline kadar sürmüştür. Şii liderler Sünni liderler ile birlikte işgal güçlerine karşı birleşmeyi savunmuşlardır. Ayaklanmanın ardından İngilizler bir Sünni olan Faysal'ı Irak'ın kralı olarak atamışlardır. Faysal rejimi sırasında Şiiler bürokrasi ve politikadan uzak tutulmuşlardır. Elit Sünni rejimi iktidarın bütün olanaklarını kullanırken Şiiler bunların dışında tutulmuştur.

³¹ Öztuna, *a.g.e.*, s.295.

Şiiler politik olarak hiçbir zaman ayrılıkçı bir görüş sergilememişler, Iraklı Arap Şiiler Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yönetime karşı tepki göstermemişler ve genelde uyumlu olan bir dinsel topluluk olmuşlardır.

Emir Faysal başa geçtiği zaman İngiliz usulüne uygun olarak bir Irak Anayasası oluşturmuş ve Irak'ta monarşik yönetime geçilmiştir.³² Emir Faysal'ın İngiltere'yle imzaladığı 20 yıllık bir ittifak antlaşmasıyla Irak yarı otonom hale gelmiştir. Bu antlaşmayla Emir Faysal'a içişlerinde özerk hareket edebilme olanağı tanınmışsa da, ülkenin dış politikası ve savunması İngiltere tarafından gerçekleştirilmeye devam edilmiştir. Türkiye ile Irak arasında 1926 yılında Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıyla hukuki bakımdan Irak toprakları Türkiye'den ayrılmıştır.³³ 1932 yılında ise Irak bağımsızlığını elde etmiş ve aynı yıl Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur.³⁴

1930'lara gelindiğinde Irak'ta Komünist Parti kurulurken liderliğe Yusuf Salman Fahd bir Şii olarak getirilmiştir. Yeni kurulan partinin çoğunluğunu Şiiler oluşturmuştur. Ancak Irak Şii Uleması bu hızlı yükselişi şüphe ile karşılamış ve komünizmi bir tehlike olarak görmüştür. Çünkü komünizmin sergilediği hayat görüşü, ideolojisi ve teolojik formasyonu Şia inancına ve ulema otoritesine tamamen ters düşmektedir. Komünizmin etkisinin artmasıyla Şii Ulemanın yıllardır etkili olduğu Şia toplumu üzerindeki güçleri yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. 1958'e gelindiğinde ise General Kasım monarşiyi yıkmış ve Irak'ta Cumhuriyeti ilan etmiştir. Yönetiminin ilk yıllarında Kasım, Irak Komünist Partisini dini Şia otoritesine karşı denge unsuru olarak kullanmıştır. Aynı zamanda Şiilerin yararına toprak reformu yaparak askeri ve devlet kademelerinde Şiilere paylaşım sunarak iktidarını güçlendirmiştir. Bu durumdan

³² Selçuk Duman, (2010) *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, s.225, Ankara.

³³ Bilal N. Şimşir, (2004) *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Eylül s. 47.

³⁴ Türel Yılmaz, (2009) *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 2.baskı, Barış Platin Yayınevi, Şubat s.21-23, Ankara.

rahatsız olan ulema ise fetvalar yayınlayarak komünist Müslümanların Allah tarafından kabul edilmeyeceğini ileri sürmüştür.³⁵

İngiltere'nin Irak işgalini bitirmesinden sonra ise, aşiret şeyhlerinin çoğu, idari merkezlerdeki Iraklı yetkililer ve tüccar kesim İngiliz kontrolünün devam etmesinden yana olmuşlardır. Bu sosyal katmanların üyesi olan Şii ve Sünni Iraklılar, bu tutumun toplumda yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır. Bu doğrultuda sosyal faktörlerin de etkisiyle Irak'ın İngiliz işgalinden sonra “iyileşen durumlarının idame ettirilmesi” isteği ön plana çıkmıştır. Necef'te bulunan ve önde gelen altı Şii din adamı o dönem, Irak'ın kendi kendini yönetecek bir ülke durumuna gelinceye kadar İngilizler tarafından yönetilmesini kabul edeceklerini açıklamışlardır. Ancak din adamları İngiltere'ye bu desteği verirken “Müslümanların dinlerini özgürce ülkede yaşamaları” şartı öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle; İngiltere'nin Irak'ı belli bir süre yönetmesi kabul edilecek, ancak İslam dininin Irak'ta özgürce yaşanması ve din adamlarının konumlarına dokunulmaması konularında İngiltere'nin güvence sözü vermesini istemişlerdir.

Şiiler, Irak nüfusu içinde çoğunluk olmalarına karşın uzun süreler “ikinci sınıf vatandaş” konumunda kalmaktan kurtulamamışlardır. Irak'ta İngiliz mandası altında, Emir Faysal'ın askerî üstünlüğü sağlanmaya çalışılmış ve baskıcı yasalarla bir Sünni-Arap üstünlüğü kurulmuştur.³⁶ Bu olumsuzluklara karşın Irak'ta yaşayan Şiiler hiçbir zaman Irak'la bağların tümüyle koparılıp kendi mezheplerinin mensupları için ayrı bir devlet kurulmasını öngören ayrılıkçı bir proje ortaya atmamışlardır.

³⁵ Ali Özbilgeç, (2007) *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, s.27, Konya.

³⁶ Sabit Duman, (2003) “Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları”, *Irak Dosyası II*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan, 2 cilt, TATAV, 2003, 2.cilt, Tarih serisi no.22, s.46 ve s.51, İstanbul.

1958 yılına kadar Irak, Haşimî monarşisinin kontrolü altında kalmıştır. Ancak 14 Temmuz 1958 tarihinde General Abdülkerim Kasım tarafından kanlı bir darbe gerçekleştirilmiş ve Irak'ta monarşik sistem devrilerek cumhuriyet ilan edilmiştir.³⁷ Başlangıçta askerî darbeyi destekleyen Baasçılar, Kasım ile görüşlerinin ters düşmesi üzerine, zamanla ondan desteğini çekmiş; hatta Kasım muhalifleri arasında yer almışlardır. Nitekim 1963 yılında Baasçılar, Kasım'ı devirmiş ve yerine Abdusselam Arif'i cumhurbaşkanlığına getirmişlerdir. Üç yıl cumhurbaşkanlık görevini sürdüren Arif, 1966 yılında bir helikopter kazasında ölünce, yerine kardeşi General Abdurrahman Arif geçmiştir. Ancak, Abdurrahman Arif'in iktidarı da uzun sürmemiş ve 1968 yılında Baasçılar bir darbe yapmıştır. Darbeyle iktidarı ele geçiren Baasçılar, Baas Partisi üyesi olan General Hasan El Bekr'i hem cumhurbaşkanlığına hem de başbakanlığa getirmişlerdir.³⁸

Baas Partisi döneminde ve Saddam Hüseyin yönetiminde Şiiler ciddi baskı ve şiddetle karşılaşmışlardır.³⁹ Ancak burada baskı gören Şiiler, aşırı uçta bulunan İslamcı Şiiler olmuştur. Cumhuriyete geçiş süreci, Şii din adamları ve özellikle Havza tarafından başta olumlu karşılanmıştır. Fakat daha sonra, şeriat kurallarına ters düşen yeni bir medeni hukuk yürürlüğe konulmuştur. Ardından komünizm aşırı derecede Irak'ta ve özellikle Şiilerin buldukları ve kutsal saydıkları şehirlerde bile ciddi bir şekilde artmaya başlamıştır.⁴⁰

Irak'ta 1960'lı yılların sonlarına doğru İslamcı Şiiler çok şiddetli baskılara maruz kalmıştır. O dönemlerde Irak sınırları içinde "Şii" kelimesinin kullanılması yasaklanmıştır. Şii kelimesi kullanılsa bile, bu Lübnan'daki ve İran'daki Şiileri anlatmak için kullanılmıştır. Bunun yerine Baas iktidarı, "bir bütünün parçası" anlamına gelen "Taifa" kelimesini Şiiler için kullanmıştır.

³⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, ss.134-135.

³⁸ Yılmaz, *a.g.e.*, s.159.

³⁹ Arif Keskin, (2007) "Şii Jeopolitiği ve İran", *Avrasya Dosyası*, Cilt 13, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, s.71.

⁴⁰ Ömer, *a.g.m.*, s.45.

Çünkü Baas iktidarına göre, Irak'taki Şii hareketinin amacı, ulusal bütünlüğü parçalamak ve Baas'ın Arap sosyalist devrimini yavaşlatmak olmuştur.⁴¹

Irak'taki Şiiilere ait olan bütün kutsal mekânların yönetimi ve idari işleri Havza'nın kontrolünden alınarak diyanet işlerine (yani devlete) bağlanması kararlaştırılmıştır. Şiiilerin her yıl Necef ve Kerbela'da gerçekleştirdikleri dinî törenler, 1977 yılında Baas Partisi tarafından yasaklanmıştır. Bu yasaklamayla birlikte İslamcı Şiiiler ile Baas Partisi arasındaki gerilim iyice artmıştır.⁴² O dönem Saddam Hüseyin, pek çok Şii liderini idam ettirmiştir. Bunun yanı sıra, birkaç nesildir Irak'ta yaşayan ailelerin devamı olan İran uyruklu yaklaşık on beş bin kişi sınır dışı edilmiştir.⁴³

Irak'ta 1958 yılında monarşinin yıkılmasıyla birlikte, İslamcı Şiiilerin ülkede yükselişi söz konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda, Irak iktidarının baskısı altında İslami eylemcilik, beklentilerin de üstünde büyümüştür. 1970'li yıllarda ise, Şiiiler arasında kitlesel İslami protestolar artmıştır. 1977 yılında ise, kutsal şehirlerde yapılan Erbain Törenleri sırasında, Necef ve Kerbela'da Baas iktidarı karşıtı kitlesel protesto ve gösteriler olmuş, bu olaylar Irak'taki siyasi hayatı altüst ederek, bölünmelere yol açmıştır. Bu tarihten itibaren de İslamcı Şiiilerin yükselişi, Irak'ın toplumsal ve siyasal gelişmelerinin başlıca belirleyenlerinden biri olmuştur.⁴⁴

Uzun yıllar boyunca bölgedeki diğer devletler özellikle Iraklı Şiiilere mesafeli durmuştur. Ancak sonraki zamanlarda Iraklı Şiiiler İran tarafından himaye görmüşlerdir. Bu destek 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'yle

⁴¹ S. Ranâ Sezal, (2000) "Irak'ta Devlet ve Şiiiler", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar, Irak Özel, Cilt 6, Sayı 3, ss.115-116.

⁴² Ömer, *a.g.m.*, ss.50-51.

⁴³ Gawdat Bahgat, (2007) "İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi'ndeki Şiiiler", *Avrasya Dosyası* ASAM Yayınları, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.153.

⁴⁴ Faleh A. Cabbar, (2004) *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Çev. Hikmet Halis, Agora Kitaplığı, s.30.

başlayan bir destek değildir. Bu dönemde sadece hız kazanmıştır. Özellikle Baas Partisi ve Saddam Hüseyin döneminde bütün Şiilere yönelik olarak kapılar kapatıldığından bu dönemlerde sadece İran ve Suriye, Şii gruplara destek olmuşlardır.⁴⁵

22 Eylül 1980'de İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla da Şii muhalefetin büyük bir çoğunluğu İran'a sığınmış ve faaliyetlerini İran'dan yürütmeye başlamıştır. Ancak Irak'ın yenilgisini bekleyen Şii muhalefet, 1988 yılında hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Saddam Hüseyin hem Şii hem de Kürt muhalefeti tasfiye etmede başarılı olmuştur. Bu olaydan sonra Irak'ta kalan Şii muhalefetin bir kısmı Avrupa ülkelerine yönelmişlerdir.⁴⁶

2 Ağustos 1990'da gerçekleşen işgalin ardından BM Güvenlik Konseyi tarafından 678 sayılı karar alınmıştır. Kararda Irak'tan 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'i kayıtsız şartsız terk etmesi istenmiştir, terk etmemesi durumunda uluslararası askerî güç kullanılacağı belirtilmesine rağmen kararın Saddam Hüseyin tarafından uygulanmaması üzerine, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon 17 Ocak'ta Irak'a savaş açmıştır. Başkan Bush, 15 Şubat 1991'de yaptığı konuşmasında Iraklılara, "ülke idaresine el koyarak bir diktatör olan Saddam Hüseyin'i kenara çekilmek zorunda bırakmalarını ve Irak'ın yeniden uluslar ailesine katılmasını sağlamaları" çağrısında bulunmuştur. Irak'taki muhalif gruplar tarafından bu çağrı, "ABD'nin desteği" olarak algılanmıştır.⁴⁷ Bu sırada İran'da bekleyen ve İslami Devrim Yüksek Konseyi'ne (İDYK) bağlı Bedir Tugayları ise, sınırdan sızarak ayaklanmaya katılmışlardır. Baas Partisi'nin, polis müdürlükleri ve istihbarat birimlerinin karargâhları gibi

⁴⁵ Keskin, a.g.m., s.45.

⁴⁶ Ömer, a.g.m., s.55.

⁴⁷ Ceyhun Bozkurt, (2012) *Mission Kurdistan: ABD, PKK İlişkilerinin Stratejik Analizi 1978-2012*, 2.baskı, Kripto Kitaplar, s.72, Ankara.

stratejik öneme sahip devletin bütün müesseseleri isyancı Şiiler ve Bedir Tugayları tarafından ele geçirilmiştir.⁴⁸

Şiiler, hiçbir zaman Irak'ın bütünlüğünü hedef almamış, özerklik veya self-determinasyon gibi siyasi niyetler beslememişlerdir. Bu nedenle Şiiler 1991 ayaklanmasında (kuzeyde Kürtlerden farklı olarak) sadece iktidara karşı ayaklanmışlardır. Şiiler siyasi açıdan muhalif güç oluşturdukları yerlerde bile gerçek anlamda bir etki veya örgütlenmeden yoksun zayıf ve dağınık bir görüntü çizmişlerdir. Bunun yanında Şii muhalefeti, Batılı devletler başta olmak üzere dış dünya tarafından köktenci İslami söylemi ve İran'la yakın ilişkileri yüzünden kuşkuyla karşılanmıştır. Batılı devletler, bir yandan Şiilerin Irak'ta durumu değiştiremeyeceğini düşünmüş, bir yandan da Irak'ı İran tarzı bir İslami Cumhuriyet'e dönüştürebilecek Şii potansiyeli karşısında endişelenmiştir.⁴⁹

ABD'nin Irak'ı işgaline kadar Saddam Hüseyin'in İslamcı Şiilere yönelik baskı politikaları devam etmiştir. Havza'nın lideri olan Ali El Sistani'nin hocalığını yaptığı Hadra Camisi 1994 yılında Baas iktidarı tarafından kapatılmış, ayrıca El Sistani de ev hapsine çarptırılmıştır. Şiiler arasında öne çıkan ve nüfuzu Şiiler içinde artan bir diğer isim Muhammed Sadık El Sadr, 1999 yılında Baas iktidarı tarafından düzenlenen bir suikast sonucu iki oğluyla birlikte öldürülmüştür.⁵⁰

Baas iktidarının Şiilere yönelik baskılarından biri olan ve tüm dünyanın dikkatini çeken bir diğer olay ise 1992 yılında Irak'ın güneyindeki Meysan bataklıklarında yaşanmıştır.⁵¹ 1991 ayaklanmasından sonra Baas iktidarı Şiilerin bulunduğu güneyin büyük bir kısmını tekrar kontrol altına alabilmişken, askerî

⁴⁸ Ömer, *a.g.m.*, s.s.55-56.

⁴⁹ Ofra Bengio, (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar s.73.

⁵⁰ Noorbaksh, *a.g.m.*, s.54

⁵¹ İsmail Dursun, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

personel ve teçhizata geçit vermeyen bataklık bölgesinde etkili olamamıştır. Zaman içinde bu bataklık Şii direnişinin üssü ve sembolü haline gelmiştir. Bunun üzerine Baas iktidarı bataklık bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için yeni politikalar benimsemiş ve bataklıklarda yaşayanların bölgeden transfer edilmesi için birtakım uygulamalar başlatmıştır.⁵² İlk önce Nisan 1992'de Irak meclisinde onaylanan programda bölgeyi terk edenler için bedava konut temin edilmesi öngörülmüştür. Ayrıca bu konutlarda tüm temel teçhizat ve hizmetler mevcut olacağı gibi, taşınan her aileye de 150 dinar aylık bağlanması kararlaştırılmıştır. Ekim 1992'de de Meysan'daki bataklık sakinlerine 37.500 dönümlük arazi tahsis edilmesini öngören bir hükümet kararı alınmıştır.⁵³ Daha sonra Baas iktidarı, 1992 yılının sonunda bölgeden su çekmek ve suyun yönünü değiştirmek için bir projeyi uygulamaya koymuştur.⁵⁴ Projenin amacı yeni tarım alanları açmak şeklinde açıklanmışsa da, Şiiler asıl amacın güneydeki bataklıkları kurutmak suretiyle Şii direnişin barınmasını engellemek ve ordunun daha rahat hareket etmesini sağlamak olduğunu öne sürmüşlerdir.⁵⁵

Bunun yanı sıra, Irak yönetiminin, bölge sakinlerini yerlerinden çıkarmak için suyu zehirlediğine ve kimyasal silahlar kullandığına dair iddialarda bulunulmuştur. Ekim 1996 tarihinde ise, hükümet söz konusu büyük projenin uygulamasının sona erdiğini ilan etmiştir.⁵⁶ BM'nin bir raporunda ise, Baas iktidarı insan haklarını açıkça ihlal etmek, yöreyi gelişi güzel bombalamak, 200 köyü darmadağın edip, bataklık bölgesindeki geleneksel yaşamı bozmakla suçlanmıştır.⁵⁷

Baas iktidarı altında baskı ve şiddete maruz kalan İslamcı Şiiler 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve yönetimi devirmesinden sonra bu baskılardan

⁵² Bengio, *a.g.m.*, s.s.74-75.

⁵³ Dursunoğlu, Alptekin (2006), "Irak ve 15 Aralık Seçimleri", *Yakın Doğu Haber*, Ocak 2006, http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.

⁵⁴ Bahgat, *a.g.m.*, s.154; Bengio, *a.g.m.*, s.75.

⁵⁵ Bengio, *a.g.m.*, s.75.

⁵⁶ Bahgat, *a.g.m.*, s.154.

⁵⁷ Bengio, *a.g.m.*, s.76.

kurtulmuşlardır. Irak'ın yeniden imarı sürecinde de, Irak yönetiminde etkili konuma gelmişlerdir. Amerikan işgalinden sonra nüfus gücünü iyi kullanan Şiiler, seçimlerden zaferle çıkmışlar ve Irak'ta iktidar olmuşlardır.⁵⁸

1.3. Şii Nüfusun Irak Siyasetindeki Yeri

Tarih açısından Şiilerin Irak siyasetindeki yeri incelendiğinde ilk hareketlerinin Osmanlı sonrası başlayan İngiliz işgalinde çıkardıkları ayaklanma olduğu görülür. Bu ayaklanma özellikle Şii din adamlarının yönettiği bir ayaklanma olması yönüyle dikkat çekmektedir. 1920 Haziranında başlayıp ancak bir sonraki senenin başında biten bu hareket İngilizlerin yeni tedbirler almalarına sebep olmuş ve ilk olarak Sünni Araplarla anlaşan İngilizler Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın başına getirildiği Irak Krallığını kurmuşlardır. Irak'ın yeni liderine 23 Ağustos 1921 tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Percy Cox tarafından taç giydirilerek devletin kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Bu tarih aynı zamanda Irak'ın resmî kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.⁵⁹

Irak Devlet sistemlerinin Sünni anlayışlara göre yapılandırılması neticesinde Şia, devlet sistemlerine sürekli kuşku ile bakmıştır. Bazen ehl-i beyt bazen de Şia olarak ifade edilen mezhepsel yaklaşımda din devlet ilişkileri Sünni anlayışla kıyaslandığında daha mesafeli olmuştur. Irak'ın kuruluşunda da ilk hamle olarak Faysal yönetimine karşı pasif itaatsizlik eylemine geçen grup yeni devletin işlevlerine engel olmaya çalışmıştır. İngilizler, bu durumdan kurtulmak için Şii önderleri aileleriyle birlikte İran'a sürgün etmiştir. Önderlerinden ayrı kalan Şiiler kısa zaman içinde itaate zorlanmış ancak 1924

⁵⁸ Atilla Sandıklı, Emin Salihi, (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, BİLGESAM Yayınları, Ağustos Rapor no.35, s.6, İstanbul.

⁵⁹ İhsan Şerif Kaymaz, (2003) *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, s.149-154, İstanbul.

yılına gelindiğinde bu liderlerin siyaset yapmamaları ve Kral Faysal'dan özür dilemeleri koşuluyla geri dönmelerine izin verilmiştir.⁶⁰

Hem monarşi (1921-1958), hem de cumhuriyet (1958-2003) döneminde, Sünni Irak yönetimiyle Şii dini liderler arasında devam eden güvensizlik, sürekli olarak yenilenmiştir. Şii önderler mevcut devletin merkezi ve seküler siyasetine uzak durmuş buna karşın Sünni yöneticiler ise Şii liderlerin ve din adamlarının İran'la ilişkilerini şüpheyle takip etmişlerdir.

İslami yaklaşımların siyasallaştırılmasıyla birlikte 1950'li yıllarda Şii gruplar da kendilerine bir parti kurmuşlardır. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr liderliğinde siyasal İslâm'ı bayraklaştıran ve diğer benzerlerinden farklı olmayarak şeriat sistemine dayalı bir İslâmi devlet ve toplum oluşturmak amacıyla kurulan partinin adı Dava Partisi'dir. Ancak bu oluşum siyasi söylem açısından mezhepçilik temelindeki dar kalıpların dışına çıkamamıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Dava Partisi oldukça faal bir dönem yaşamıştır. 1968 yılında Baas Partisi darbe ile yönetime el koyduktan sonra Şii din adamları üzerindeki baskılar da oldukça artmış ve bu zamandan sonra parti siyasi mücadele yerine tepki içerikli kitlesel eylemlere yönelmiştir. Özellikle 1974 ve 1977 yıllarında düzenlenen Aşura ve Hüseyiniye törenleri, Baas iktidarını hedef alan eylemler olarak anılmaktadır. Bu gösteriler karşısında Baas iktidarı yaptığı baskıları daha da artmıştır. Bu baskılar neticesinde sonraki dönemde İran'ın dinî lideri olacak olan Ayetullah Humeyni 1978'de Irak'tan sınır dışı edilmiştir. 1979'da ise Şii din adamları büyük çaplı tutuklamalar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde gerçekleşen Irak dışişleri bakanına yönelik suikast (1 Nisan 1980) ve sonrasında düzenlenen cenaze törenlerindeki bombalı saldırılar sonrasında Dava Partisi'nin tüm faaliyetlerine yasak getirilmiş ve kurucu lider Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr bu eylemlerden dolayı suçlanıp tutuklanarak idam

⁶⁰ İhsan Şerif Kaymaz, (2005) "Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalamasına Giden Yol ve Türkiye", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 1, s.11.

edilmiştir. 1982 yılına gelindiğinde Dava Partisi Irak'tan tamamen soyutlanmış ve faaliyetlerini İran'a taşımıştır.⁶¹

Bu dönemden sonra Irak içinde kalan Şiiler silahlı direniş için silahlanmaya başlamışlardır. Dava Partisiyle yollarını ayıran Ayetullah Muhammed Bekir el Hâkim de 1982 yılında Tahran merkezli Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyi'ni (İİDYK) kurmuş ve İran'ın desteğiyle Baas iktidarına yönelik silahlı saldırılara başlamıştır. Iraklı Şiiler arasında teşkilatlanan ve İran tarafından da silâh yardımı yapılan Şii gruplar özellikle Kuzey Irak'taki Mesut Barzani kontrolündeki bölgelerde askerî ve siyasi eğitimden geçmişlerdir. Kendilerine “Bedir Tugayları” adını veren paramiliter bu güçler İran-İrak Savaşı sırasında da İran lehine birçok silahlı eylem yapmışlardır.⁶²

İran-İrak Savaşı, Irak'taki Arap milliyetçiliğinin gelişmesinde oldukça önemli olmuştur. Bu gelişmenin Baas yönetimine yansması da gecikmemiştir. Savaş boyunca, Irak tarihinde ilk kez, Arap ulusal kimliğinin, dinsel-mezhepsel kimlikleri aşan bir üst kimlik olarak algılanmaya başlandığı görülür. 1979 yılında Saddam Hüseyin tarafından tek elden yönetilmeye başlayan Irak'ın ordu yapısına bakıldığında da özellikle üst düzey komutanların tamamının Sünni olduğu görülür. Şiilerin sadece alt kademelerde ve erler arasında bulunmalarına izin verilirken ordu içindeki Şii oranı ise o dönem de 2/3 dolayındadır. Bu tabloya bakılarak İran-İrak Savaşında bir Şii isyanının çıkacağına dair öngörüler yapılmış ancak Şiiler beklenenin aksine Irak devletine sadık kalmışlardır. Örneğin savaş esnasında nüfusun tamamı Şii olan güneydeki bazı bölgeler İran tarafından işgal edilmiş ancak halk Irak'a bağlı kalmakta ısrar etmiştir. İran tarafından yürütülen ve Irak'taki Şiileri hedef alan yoğun propaganda çalışmaları da bu grubun İran etkisine girmesini sağlayamamış İran İslâm

⁶¹ Mesut Özcan, (2004) “İrak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü”, *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Bağlam Yayınlar, s.172-173, İstanbul.

⁶² Kaymaz, *a.g.m.*, s.11-14.

devrimi buradaki Şiilerden istediği desteği alamamıştır. Savaş sırasında birçok Şii komutan Irak ordusu adına kritik görevler yapmıştır. Örneğin 1982 yılındaki büyük saldırıyı geri püskürten komutan bir Şii'dir. Tüm bunlar, savaş esnasında milli duyguların dinsel duyguların da önüne geçebileceğini göstermektedir. İran destekli Bedir Tugaylarının kabul görmemesinde de yine bu milli duygular yatmaktadır. Yapılan saldırı ve sabotaj eylemleri, bu eylemlerin arkasında İran desteği olmasından dolayı Irak'taki Şii halk tarafından kabul görmemiştir.⁶³

Birinci Körfez Savaşı sonrasında 1991 yılı Mart ayında, İran destekli İİDYK tarafından organize edilen ve bazı Şii gruplarla kuzeydeki Kürtlerin beraber yaptıkları bir ayaklanma gerçekleşmiştir. Baas iktidarının katı laikçi ve merkezi siyasetinden rahatsızlık duyan bazı Sünni çevreler de Şiilere destek vererek birlikte hareket etmişlerdir. Bu ayaklanmanın Şii ayaklanması olarak anılması tamamen Şii bölgelerinde çıkması ve katılanların çoğunun Şii olması nedeniyledir. Başka bir ifadeyle bu ayaklanma kuzeyde yaşayan Kürtlerin ayaklanmasından farklıdır ve doğrudan devleti değil, Baas rejimini hedef almaktadır. Aynı zamanda bu ayaklanmaya rejim karşıtı tüm Araplar birlikte hareket ederek katılmışlardır. Bu ayaklanma, bu yönüyle Şiiler ve Sünniler arasında bir gerilim sebebi taşımamaktadır. Ancak hedef olarak rejimin belirlenmesinden dolayı Batılı ülkelerce destek görmemiş ve Saddam Hüseyin tarafından da rahatlıkla bastırılabilmiştir.⁶⁴

1991 yılındaki bu ayaklanma sonrasında Baas rejiminin özellikle laik ve merkeziyetçi siyasetinde yumuşama olmuştur. Bunun yanı sıra dinsel figürleri kullanmaya, Sünnileri ve Şiileri ortak bir Irak-Arap kimliği altında birleştirmeye yönelik çalışmalar yaptığı görülür. Bu açıdan İran-İrak Savaşı da bu tür bir milli bütünleşmeye zemin oluşturmuştur. Şii nüfusun kendisini geliştirmesi, iktidar ve yönetime daha etkin katılabilmeleri için uygun imkânlar

⁶³ Kaymaz, *a.g.m.*, s.11-14.

⁶⁴ Kaymaz, *a.g.m.*, s.11-14.

oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca Sünni ve Şii gruplar arasındaki gelişmişlik farkını dengelemek için de adımlar atılmıştır. Saddam Hüseyin'in başında olduğu Devrim Komuta Konseyinin yapısı bu açıdan yeniden ele alınmış ve üç tane Sünni Arap, üç tane Şii Arap, bir tane Kürt ve bir de Asurî üye olmak üzere yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu yeni düzende yönetimde temsil imkânından tek grup dışlanmış ve Türkmenler dışarda bırakılmıştır. Baas Partisi yerel yönetimlerde de bazı değişikliklere gitmiş ve Bölge Komuta Konseylerindeki üyelerle ilgili Şii nüfusun çoğunluk olduğu yerlerin merkezlerinde Şii grupların çoğunluk olmalarına imkan vermiştir. Ayrıca İçişleri Bakanlığı da bu dönemde Şii'lere verilmiştir. Şii'lerin yönetime etkin katılmalarına bağlı olarak Irak ekonomisi içerisindeki ağırlıkları da artmıştır. Bu değişimle birlikte eğitim seviyeleri açısından da Sünnilerle Şii'ler arasındaki fark kapanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler incelendiğinde, Baas rejiminin Şii'leri kazanmaya yönelik çalışmalarında ve Sünni ve Şii olmak üzere her iki mezhebe yönelik politikalarında bir Arap milli kimliği oluşturabilmek açısından başarılı olduğu söylenebilir.⁶⁵

Saddam Hüseyin ve Baas rejiminin Şii politikası, Şii grupları temsil eden hem dini hem de aşiret önderlerini devre dışı bırakıp doğrudan Şii halkı ve bunların yanı sıra orta sınıfı muhatap almayı içermektedir. Ancak Baas rejimi tarafından sürekli kontrol altında tutulan dini ve aşiret önderleri, Amerika'nın Irak'a girmesinden sonra yeniden güçlü hale gelmiş ve etkinlik kazanmışlardır. Bu etkinlik özellikle Şii grupları temsil noktasında zorlu bir rekabete de yol açmıştır.⁶⁶

Şii Araplar Irak'ın en kalabalık grubu olmalarına karşın uzun bir süre "ikinci sınıf vatandaş" olarak yaşamışlardır. ABD tarafından Saddam

⁶⁵ Hasan Onat, (1996) *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, s.20, Ankara.

⁶⁶ Kaymaz, *a.g.m.*, s.11-14.

Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte Şiiilerin önü açılmış ve Irak'ın yönetimine katılmak hatta tamamen yönetimi ele geçirmek için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Şiiiler genel olarak bu fırsatı değerlendirmek istemiş yeni Irak yönetiminde yer almanın yanı sıra Irak'ın "başat gücü" olma hedefini benimsemişlerdir. Ancak, Iraklı Şii gruplar siyasi tutum ve yaklaşım açısından tek bir bütün değillerdir. Şiiiler arasında da sosyalistler, liberaller ve İslamcılar gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Siyasi çerçeveden bakıldığında ise özellikle İslamcı akımlar daha güçlü ve daha etkin bir konumdadır. İslamcı Şii partilerin de kendi aralarında tek bir bütün olmadıkları açıktır özellikle ideolojik, örgütlenme yapıları ve çıkar ilişkileri açısından parçalanmış bir görüntüleri vardır.⁶⁷

Şiiiler açısından dini önderler oldukça önemli olmasına karşın özellikle Irak'ta yaşayan Şii liderler genel olarak siyasete karışmamayı tercih etmişler ve bu nedenle de açık bir siyasi tavır belirlememişlerdir. Bu durum Irak'ın işgali sonrası ABD'nin oldukça işine gelmiştir. Çünkü Şii dini liderler ABD ordusunun Irak'ta uzun süre kalmasını kabul etmemekle birlikte ABD karşıtı bir yaklaşımı mezhepsel ve ideolojik boyutta ele almamışlardır. Irak Şiiileri arasındaki ılımlı yaklaşımlar genellikle Irak İslami Yüksek Konseyi (İİYK) ve Dava Partisi etrafında toplanmaktadır. Dava Partisi Irak'taki en eski ve köklü İslami Şii grup olmasına karşın partinin özellikle Maliki'ye yakın kanadı eski dönemde yürüttüğü politikalardan önemli ölçüde uzaktır. İİYK ise Iraklı Şii grup ve örgütleri tek çatıda toplamayı amaçlayan İran desteği sayesinde 1982 yılında kurulmuş yapıdır. Örgüt, İran'ı örnek alarak Velâyet-i Fakih modeline uygun dini bir rejim kurmayı amaçlamaktadır. Fakat seçimlerden büyük bir zaferle çıkmasına karşın Irak'ta İran modeliyle bir rejim kurma hayalini destekleyecek taban desteği bulamamıştır. Yapılan son seçimlerde Dava Partisi karşısında büyük bir güç kaybı yaşamıştır. Ancak İİYK ile Iraklı Kürt gruplar arasında da oldukça iyi ilişkiler bulunmaktadır. Buna karşılık Şiiiliği ön plana

⁶⁷ ORSAM, *ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları*, Rapor No: 77, Ekim 2011, ss.29-31.

çıkaran İYK'nın ülkedeki Sünni partilerle arası oldukça kötüdür. Saddam Hüseyin iktidarında ABD ile yakın diyalog kurmaktan kaçınan Şii gruplar işgalden sonraki dönemlerde ABD'ye karşı oldukça kuşkucu yaklaşımlarına rağmen zaman içinde işbirliği yapmaya başlamışlardır.⁶⁸

2003 yılında başlayan ABD'nin Irak işgali ve sonrasında özellikle Irak'taki Şiilere verdiği destek, siyasette ve ülke yönetiminde Şiilerin ağırlık kazanması ve ABD'nin Iraklı dini önderleri de siyasete dâhil etmeye çalışması sonucunda Şiiliğin merkezi sayılan Necef bölgesi de fiili olarak siyasetle uğraşmaya başlamıştır. Yeni anayasa hazırlıkları ve seçimlerle ilgili konularda Şii dini önderlerin siyasete olan müdahalesi açık bir şekilde görülmeye başlamıştır. ABD'nin Irak Şiileriyle ilgili temel politikasının, İran merkezli Şiilik karşısında alternatif bir güç oluşturma gayreti olarak tanımlamak mümkündür. Şiiliğin ana merkezinin Necef olması ve İran Şiiliğinin dahi buradan başlayarak gelişmesi Necef'i önemli bir merkez haline getirmektedir. Ayrıca birçok Şii imama ait türbelerin Irak'ın farklı şehirlerinde olmasının yanında nihayetinde Hz Ali'nin türbesinin Necef'te olması Irak'ı ve dolayısıyla da Necef'i önemli bir Şiilik merkezi kılmaktadır. Bu gerekçelere dayanarak ABD'nin de Irak Şiiliğini yanına alarak hem İran'ın etkisini zayıflatmaya çalıştığından hem de İran'a alternatif bir din merkezli güç oluşturmayı amaçladığından bahsetmek mümkündür.⁶⁹

⁶⁸ ORSAM, a.g.r., s.29-31

⁶⁹ ORSAM, a.g.r., s.29-31

II. BÖLÜM

ABD’NİN IRAK POLİTİKASI VE ABD – Şİİ İLİŞKİLERİ

2.1. Körfez Savaşı ve Irak Şiilerinin Genel Durumu

İran-İrak Savaşı, özellikle Irak Şii’leri açısından rejime bağlılıklarının test edildiği bir dönem olarak kabul edilir. İran-İrak Savaşı’nda ateşkesi ilk öneren İran devleti olduğu için Irak kimi çevrelerce bu savaşın galibi olarak da görülmüştür. Ancak 8 Ağustos 1988 tarihinde sona eren İran-İrak Savaşı Irak açısından tam bir yıkımdır. Esasen Irak, bu savaştan hem çok güçsüz, hem de çok kan kaybetmiş olarak çıkarken savaşın mali yıkımı Irak için tahminlerin çok ötesinde olmuştur. Savaş başlamadan önce Irak’ın 30 milyar dolarlık mevcut rezervi olmasına rağmen savaş sonunda ülkenin borçları 100 milyar dolara yaklaşmıştır.⁷⁰ Bu dönem Irak’ta yaşayan Şiiler her ne kadar savaşta üstlerine düşen görevleri yapmaya mecbur kalsalar da kuvvetli mezhep bağlarına sahip oldukları İran’la da sıkı ilişkilerine son vermemişlerdir.

İrak-İran Savaşı’ndan hemen sonra Saddam yönetimini hedef alan ayaklanmalar ülkenin geniş bir bölümünü sarmıştır. Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas rejimi güçlü bir direniş olmasına karşın bu ayaklanmaları bastırmayı başarmıştır. Mart 1991’e gelindiğinde de Basra çevresinden başlayarak iki hafta boyunca süren ve Bağdat’a kadar ulaşan Şii ayaklanması yine rejim güçleri tarafından çok sert bir tutumla bastırılmıştır. Ancak Şiilerden sonra bu kez de Irak’ın kuzeyinde yaşayan Kürtler ayaklanmış, Baas güçlerinin yaptığı sindirme harekâtındaki şiddeti boyutu ise olayı uluslararası krize çevirmiştir. Saddam Hüseyin tarafından katliama maruz kalma korkusu yaşayan 1-1,5 milyon Kürt mülteci Türkiye ve İran sınırına akın etmiş buna karşılık Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında yapılan bir organizasyonla Huzur

⁷⁰ Güldalı, a.g.k. 2009, s. 53.

Harekâtı adıyla bir kurtarma operasyonu başlatılmıştır. 1991 yılı Nisan ayına gelindiğinde ise ABD yönetimi tarafından Irak devletine Kürtlerin yaşadığı bölge olan 36. paralelin kuzeyinde hem karada hem de havada faaliyette bulunmaması için uyarı yapılmıştır. Bu bölge Irak tarafının uçuşlarına yasaklanmış, Birleşik Görev Gücü olarak adlandırılan uluslararası askeri güç bölgeye yerleşmiştir. Ancak bu kez de 36. paralelin kuzeyinde oluşan fiili durum Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt idaresinin oluşmasına hizmet etmiştir. Bu dönem uygulamaya başlanan Birleşmiş Milletler (BM) Irak ticaret ambargosu sonraki zamanlarda da devam ettirilmiştir.

Irak yönetimi, ilk zamanlar ateşkes hükümlerine uymuş ancak sonraki zamanlarda iç işlerine müdahale olarak tanımladığı yardım programlarına ve BM silah imha çalışmalarına karşı çıkmıştır. ABD'nin müdahalesi sonrası Saddam Hüseyin'in devrilmesi veya gücünü kaybetmesi beklenirken durum hiç de böyle olmamış, iktidardaki konumunu koruyan Saddam'ın durumu dünya kamuoyu açısından savaşın gerçek nedenleri konusunda şüpheler uyandırmıştır. 1992 yılı Kasım ayında George H. W. Bush'un ABD başkanlığını yapılan seçimlerle kaybetmesi sonrası Saddam Hüseyin daha da güçlenmiş ve Kuzey Irak'a yönelik ambargo ve ateşkes konusunda sert tedbirler almaya başlamıştır. Ancak bu gergin ortamda ABD bu kez de Şii'leri korumak maksadıyla 32. paralelin güneyini uçuşa yasaklamıştır. Körfez Savaşı sonraki zamanlarda fiilen sona ermiş ancak ABD'nin Irak'a yönelik operasyonları hemen son bulmamıştır. ABD, farklı bahanelerle Irak'a yönelik saldırılara devam etmiştir. Örneğin Ocak 1993'te Güney Irak, George H. W. Bush'un Kuveyt ziyareti sırasında suikast planladığı bahanesiyle bombalanmış benzer bir saldırı ayrıca 26 Haziran 1993 günü Bağdat'a yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Körfez Savaşı'nın devam ettiği dönemde Iraklı Şii'ler incelenecek olursa kendi aralarında özellikle üç farklı siyasi eğilim dikkat çeker. Ahmet Çelebi veya İyad Allavi benzeri laik eğilimli Şii'ler ilk gruptur. Sistani benzeri dini önderler ise tamamen din eksenli siyasi eğilimler belirlemişlerdir. Ancak dini

yaklaşımları ağır basmasına rağmen Sistani gibi önderlerin siyasi rollerini eğitim, özel hukuk gibi konularla sınırlandırıp dini mezhepsel yaklaşımların tamamen devlet yönetimine odaklanmasını savunan Sadr benzeri Şiiiler de bulunmaktadır.⁷¹ Kısacası günümüzde olduğu gibi o dönemde de Irak'ın yaklaşık yüzde 60-65'ini oluşturan Şii nüfus tam bir bütün olarak hareket etmemektedirler. Irak'ta özellikle dini anlayışın yönetimde etkin olmasına karşı çıkan sadece bazı Şiiiler değildir. Birçok Sünni Arap ve Kürt de aynı şekilde laik bir eğilim içindedir.

2.2 ABD Müdahalesi ve Irak'ta başlayan Şii-Kürt Çekişmeleri

BM ve ABD'nin oluşturduğu koalisyon güçlerinin saldırıları sonucu Irak'ın tüm nükleer ve kimyasal tesislerinin yanı sıra konvansiyonel askeri gücü de büyük oranda etkisiz hale getirilmiş, ekonomisine de büyük oranda darbe vurulmuştur.

ABD müdahalesi sonrası Irak'a ait 46 tümen etkisiz bırakılmış, Irak ordusu, 85.000 ile 100.000 civarı ölü ve yaralının yanı sıra (bazı tahminlere göre ise 100.000'in üzerinde ölü), 175.000 esir vermiştir. Dolayısıyla yaklaşık 200.000 askerini şu veya bu şekilde kaybeden Irak ordusuna karşılık koalisyon güçleri ise sadece 148 asker kaybetmiştir. Körfez krizi öncesi tüm dünya sıralamasında dördüncü güç olarak kabul edilen Irak silâhlı kuvvetlerinin böylece tamamına yakını ortadan kaldırılmıştır. Bazı rakamlar vermek gerekirse 4200 tankın 4000'i, 2700 personel taşıyıcının 2000'i ve 3100 ağır silâhın üçte ikisi, bunların dışında 2000 topu, 4000 savaş aracı, en az 100 Scud füzesi tahrip edilmiş ve savaş öncesinde 800 dolayında olan uçağından elinde 200 tane kalmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi 3 Nisan 1991'de bir araya gelerek 687 sayılı kararı almış ve belirlenen ateşkes koşulları uyarınca Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar devam edecek şekilde Irak'ın sahip olduğu nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silâhlarının tamamen ortadan kaldırılması

⁷¹ Mazin Hasan, (2006) "Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası", *Stratejik Analiz*, Sayı 75, Temmuz s. 88.

kararlaştırılmıştır. Irak'ın bundan sonra bu tür silâhları geliştirip geliştirmediği BM Özel Komisyonu (United Nations Special Commission: UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency: IAEA) tarafından sürekli denetlenecek ve bu tür silâhlara rastlanırsa imha edilecektir.⁷²

Bunun yanı sıra koalisyon güçlerinin 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyini Irak hükümeti açısından uçuşa yasak bölge ilan etmeleri Irak'ta fiili olarak Kürt ve Şii yönetim bölgesinin oluşmasına neden olmuştur. 36. paralelin kuzeyinde Kürt nüfusun fazla olmasına rağmen Kuzey Irak'ın önemli şehirlerinde Türkmen nüfus hâkimiyeti göze çarpmaktaydı. Bu noktada mevcut Türkmen nüfusun önemli bir kısmının da Şii Türkmenlerden oluştuğuna değinmekte yarar vardır.⁷³

Buna mukabil 32. paralelin güneyinde ise neredeyse tamamen Şii nüfus yaşamakta idi. Saddam Hüseyin yönetimindeki Bağdat hükümeti uçuşa yasak bölge olması sebebiyle her iki bölgede de kontrolünü neredeyse tamamen yitirmiş durumdaydı. Bu kararın uygulanmasıyla ABD, Kürt ve Şiilerle de ilişki kurmaya başlamış oluyordu. Tabii olarak bu durum hem kuzeydeki Kürtlerin hem de güneydeki Şiilerin işlerini kolaylaştıran bir ortamın oluşmasına neden olmuştur. Böylece Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde de facto birer Kürt ve Şii otonom devleti kurulmuş oluyordu. Bu durumun Irak Şiileri açısından İran'la olan ilişkilerin geliştirilmesinde büyük önem taşıdığı görülmektedir. Aynı zamanda Irak'ın mevcut petrollerinin büyük çoğunluğu Kürt ve özellikle Şii bölgesinde bulunmaktaydı. Petrolden elde edilen gelirin Şiiler tarafından kullanılması sonucunda hem Bağdat hükümetine ekonomik bir sekte vurulurken hem de Şii yönetim bölgesi ekonomik açıdan daha iyi bir konuma ulaşmıştır.

⁷² Abdülkadir Kahraman, (2008) *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Tezi, s. 53.

⁷³ Tayyar Arı, (2004) *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, ALFA Yayınları, s.439, İstanbul.

Vurgulanması gereken başka bir konu ise İngiltere ile Şii bölgesinin ilişkileridir. Körfez Savaşı ile yeniden coğrafyasına adım atan İngiltere bu dönemde Şiilerin ellerinde bulunan petrol rezervlerinin çıkarılması için önemli antlaşmalara imza atmış ve İngiliz petrol şirketleri bu bölgede yeniden hâkimiyet kurmaya başlamışlardır.⁷⁴

2.3 Enerji Kaynaklarına Yönelik Mücadele ve ABD Müdahaleleri

Orta Doğu'da yaşayan Araplar, 19. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerle temasa geçmiş ancak o dönemlerde mevcut siyasi bütünlüklerden ayrıştırıcı bazı hareketlere katılsalar da bu hareketler mezhepçilik ön plana çıkarılmadan gerçekleştirilmiştir. Bu hareketlerdeki temel motivasyon "milliyetçilik" eğilimli yaklaşımlardır. Başta İngiltere ve sonraki zamanlarda da diğer batılı ülkeler özellikle Araplardaki kavmiyetçilik özelliğinden istifade etmeye çalışmışlar bu eğilim günümüze yaklaştığında da sadece etnik yaklaşımla sınırlı kalmayarak mezhepçilik olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Arap milliyetçiliği, mezhepsel milliyetçilik, Orta Doğu genelinde de Irak özelinde de Batılı ülkelerin çıkarları doğrultusunda kullanılan en etkili yöntemlerdir.⁷⁵

Milliyetçilik, akım olarak 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren Avrupa'dan gelerek Orta Doğu'ya taşınmış ve ilgi görmeye başlamıştır. Emperyalist olarak tanımlanan ülkelerin gayretleri sonucu Balkanlardaki Slavlar, Ermeniler, Orta Doğu'daki İranlılar, Araplar ve Türkiye'de de Türkler ve Kürtler o dönem iktidar olan Osmanlı Devletini yıkıma götüren büyük bir kavgada taraf olmuşlardır. Osmanlı topraklarına yayılan savaş neticesinde bugünün süper güçleri olan devletler uzun yıllar istifade edebilecekleri bir sahayı kendilerine iktidar alanı olarak belirlemişlerdir.⁷⁶

⁷⁴ Arı, a.g.e., s.440

⁷⁵ Arı, a.g.e., s.54

⁷⁶ Ersal Yavi, (2006) *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınları, 2. Dosya, Ocak s. 38, İzmir.

Orta Doğu'da etkin olarak Osmanlı Devleti'nin milliyetçilik anlayışı olan Osmanlıcılık, her türlü etnik ve mezhepsel gruba karşı baskıyı reddeden, kültürel otonomiye bir hak olarak bu gruplara sunan bir anlayıştır. Azınlık veya çoğunluk hiçbir gruba baskı yapılmamasını öngörmekte din, dil ve milliyetlerin değiştirilmesine yönelik baskıcı eylemleri reddetmektedir. Ancak 20. yüzyılda bu anlayış zamanla değişmiştir. Bölgede bulunan Kürtler, Araplar, Sünni ve Şii gruplar başlangıçta özellikle İngiltere ve Rusya'nın, daha sonraları ise ABD'nin yönlendirmeleri ile hareket edebilmişlerdir.

Orta Doğu, Batılı ve diğer süper güçlerin daimi olarak ilgisini çeken bir coğrafyadır. Sanayileşmenin etkisiyle 18. yüzyıldan itibaren İngiltere bu bölgede ince bir siyasetle etkinlik kurmuş ancak sömürgeci bir anlayışla hareket etmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise İngiltere'nin hemen ardından hızla büyük devlet olarak ortaya çıkan ve yeni enerji kaynakları için çalışmalar yapan ABD, Orta Doğu'da kimi zaman bağımsız kimi zaman da İngiltere ve İsrail gibi etkin ülkelerle stratejik ortaklıklar kurmaya başlamıştır.

1. Dünya Savaşı öncesinde Orta Doğu coğrafyasında yaşanan güç mücadelesi, genel olarak İngiltere, Rusya ve Almanya arasında gerçekleşmiştir. 1800'lü yıllardan itibaren Orta Doğu'ya yönelik ilgisini genel olarak misyonerlik üzerinden yürüten ABD ise ancak 1917 yılında katıldığı 1. Dünya Savaşı ile birlikte Orta Doğu'yla siyasi olarak tanışmış ve 2. Dünya Savaşı sonrasında da bölgenin etkili güçlerinden biri olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada yeni blokların kurulduğu bu yeni güç dengesinin etkisiyle de özellikle Orta Doğu, ABD ve Sovyetler Birliği gibi iki süper gücün çatışma alanına dönüşmüştür.

ABD açısından hem Şiiiler hem de Kürtler güç mücadelesinde sadece birer unsurdur. Özellikle Orta Doğu ve Irak'taki petrol kaynaklarının kontrolü açısından tüm etnik gruplar stratejik olarak kullanılabilir. ABD enerji politikaları gereği Irak'ı yönetmek ve kontrol etmek istemektedir. Örneğin,

1960'lara kadar tüm dünyadaki petrol üretiminin yaklaşık üçte birini elinde bulunduran ABD, 2000 yılına gelindiğinde bu üretimin ancak % 8'ini elinde tutabilmiştir. 1980'de yaklaşık günlük olarak 17 milyon varil petrol tüketip, 9 milyon varil civarında petrol üretirken, bu durumda üretimin ihtiyacı karşılama oranı da doğal olarak ancak %50'lere kadar yükselmiştir. 2000 yılına bakıldığında da ülkenin günlük petrol tüketiminin 19 milyon varile çıktığı buna karşın üretimin ise 6 milyon varil civarına gerilediği görülür. Bu durumda da üretim miktarının ihtiyacı karşılama oranı % 30'lara gerilemiştir. Kısacası bu 20 yıllık dönem içinde ABD'nin petrole dayalı dışarıya olan bağımlılığı büyük oranda artmıştır.⁷⁷ Bu bağımlılık, ABD'yi Orta Doğu'ya ve özellikle de Irak'a yönlendiren sebeplerden biridir.

Bugün ABD'nin uluslararası politikalarında Orta Doğu coğrafyasının ve Irak'ın özel bir yeri vardır. ABD'nin Orta Doğu geneline yönelik iki önemli stratejik amacı vardır. Bunlardan ilki jeo-stratejik amaçlıdır ve Basra Körfezi güvenliğini, Doğu Akdeniz'deki hareketlerin kontrolünü ve son olarak da İsrail'in güvenliğini kapsamaktadır. Diğer hedef ise daha çok jeo-ekonomik bir amaç taşırken bölge petrolünün güvenliğini, petrol akışının daimi olmasını içerir. Bu amaçları doğrultusunda politikalar üreten ABD, bölge genelinde kendisine bağlı hareketler oluşturma, bu tür grupları canlı tutma, yönlendirme gibi maksatlarla siyasi yaklaşımlar geliştirmektedir. Bu amaçla Şii, Sünni, Kürt, Arap vs. gibi etnik ve mezhep farklılıklarını, kişisel çıkar kaygılarını ve etnik milliyetçilik unsurlarını kullanmaya çalışmaktadır.⁷⁸

ABD'nin Şiiilerle ve özellikle de Kürtlerle ilgilenmeye başlaması SSCB ile Irak yönetimi arasında 1972'de imzalanan Dostluk Paketi Anlaşması'nın

⁷⁷ Hikmet Uluğbay, (2003) *İmparatorluktan Cumhuriyete Parapolitik*, Ayraç Yayınevi, s.431, Ankara.

⁷⁸ Uğur Özmen, (2010) *Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devleti'nin Türkiye'ye Etkileri*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.54, Ankara.

hayata geçmesinin ardından SSCB'nin Irak'a yönelik büyük miktarda silah ve teçhizat yardımı yapması ile başlamıştır. ABD Başkanı'nın Tahran ziyareti sırasında İran Şahı, İran'ın bu bölgedeki İsrail'in ardından ABD dostluğunu kabul eden ve bunu da dış politikasında hayata geçiren tek ülke olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Irak'ın hem kendileri hem de ABD için büyük tehdit olduğunu belirterek Irak rejimini zayıflatmak ve meşgul etmek açısından özellikle Kürt direnişçilerin silah ve para açısından desteklenmesini teklif etmiştir. Ancak yapılan bu teklif karşısında ABD, Şah'ın talebine Kürtlerle geliştirecekleri ilişkinin resmi ve siyasi içerikli olamayacağı bahanesiyle bu irtibatın CIA üzerinden yürütülmesini ve gizli olarak devam etmesini istemişlerdir.⁷⁹ ABD Şii ilişkilerine bu açıdan bakıldığında öncelikli olarak Kürtlerin tercih edildiği ancak 2003 sonrası dönem için Şiiilerin de artık etkin olarak kullanılmaya çalışıldığı dikkat çeker.

1972 yılında Irak ile SSCB arasında imzalanan dostluk ve işbirliği içerikli anlaşma neticesinde SSCB öncelikle siyasi çıkarları gereği Kürtlere yönelik yaptığı açık desteği kesmiştir. Bu anlaşma neticesinde Irak, açık bir şekilde Sovyet müttefiki haline gelmiş ancak Kürtlere yapılan desteğin kesilmesi ile bu kez de Kürtler diğer büyük devletler açısından ilgi odağı olmuş ve bu grubun stratejik değeri artmıştır.

ABD *“İran üzerinden Kürtlere ulaştırılmak üzere 16 milyon dolar para ayırmıştır. Bu paranın 6 milyon doları nakit, geri kalanı ise silah alımında kullanılmıştır.”*⁸⁰ Destek sadece maddi olarak da kalmamış, Irak'ın Kürtlere yönelik yapabileceği bir harekâta karşı da *“İran, topçu birliklerinin Kürtlere yardım etmesine izin vermiş ve Kürtlere tanksavar yardımı yapmıştır.”*⁸¹ Ancak 5 Mart 1975 tarihinde Cezayir'de yapılan OPEC toplantısında Şah ve Saddam

⁷⁹ Tuncay Özkan (2004) , *CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, s. 41, İstanbul.

⁸⁰ Yavi, *a.g.m.*, s. 30.

⁸¹ Özkan, *a.g.m.*, s. 49.

Hüseyin aralarında anlaşarak Kürtlere yapılan yardımlar tamamen kesilmiştir. Bu dönemde sadece Kürtlere odaklanılmış olması Şiiilerin organize bir grup olarak hareket etmemesi ile yakından ilişkilidir.

Bu gelişmelerin hemen ardından ABD, Kürtlere yaptığı yardımları kesmiş gibi görünse de genel olarak Irak'a yönelik ilgisini azaltmamıştır. Bölgede ABD'nin en büyük müttefiki olan İran, Şah Rejiminin yıkılmasından sonra Orta Doğu'daki en büyük ABD düşmanı haline gelmiştir. Hatta ABD, bu düşmanlık karşısında strateji değiştirerek İran-İrak Savaşı'nda Saddam Hüseyin tarafında olmuştur. Irak ordusu bizzat ABD tarafından uydu fotoğrafları, istihbarat bilgileri, çeşitli silah sistemleriyle desteklenmiştir. Ancak Şiiilerin bu dönemde ABD tarafından öncelikli olarak kullanılmaması Saddam'ın geçici olarak da olsa iyi bir müttefik görünmesiyle ilgilidir.

İki kutuplu bir dünya düzeninin uzun süre devam etmesinin ardından dağılması neticesinde tek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, Orta Doğu bölgesindeki çıkarlarını etkileyecek tüm olaylara müdahil olmayı kendi açısından öncelikli bir görev olarak görmüştür. Bu amaca uygun olarak da kurmayı planladığı yenedünya düzeninin bir gereği olan demokratik sistemlerin ve yönetim yapılarının güçlendirilmesi adına girişimlerde bulunmuştur. Orta Doğu'da terörizm ve illegal yapılara yataklık ettiği varsayılan tüm yönetimlerin değiştirilmesi, Orta Doğu'da çıkarılan petrol ve enerji rezervlerinin, bu bölgeden geçen ulaşım hatlarının ve son olarak da özellikle İsrail Devletinin güvenliği amacıyla Irak 1991 ve 2003 yıllarında iki kez işgal edilmiştir.

Bilindiği üzere enerji kaynaklarının kontrol altına alınması sadece ekonomik faydalarla sınırlı olmayıp büyük bir siyasi ve stratejik avantajlar da sağlamaktadır. Bugün için çeşitli bahanelerle Irak petrolünü kontrol eden ABD, dünyanın tek süper gücü gibi hareket edebilmekte ve hem Rusya hem de Çin

karşısında olduğu gibi Orta Doğu ve Avrupa'ya kıyasla da geleceğini çok daha iyi noktada görmektedir.⁸²

Amerikalı siyasi karar mekanizmalarının Irak'ı işgal etmelerine bahane olarak ileri sürdükleri nedenler arasında kendilerini ve çıkarlarını korumak da vardır. Ancak Irak'ın her iki işgalinde de ABD'nin iddia ettiği gibi bir korunma ihtiyacı görünmemektedir. Irak, konumu ve elindeki gücü dikkate alındığında ABD için kendisine tehdit olabilecek bir konumunda değildir. Irak'a müdahalenin uluslararası açıdan meşru gerekçesi olarak sunulan kitle imha silahlarının varlığı ve özellikle de 11 Eylül saldırılarının faili olan terör örgütü El Kaide ile var olduğu iddia edilen ilişkileri halen kanıtlanabilmiş değildir.⁸³ Dolayısıyla da Irak'ın işgalini tamamen enerji kaynaklarının kontrolü ile izah etmek daha olası görünmektedir. Tüm bunların dışında Amerika'nın Irak işgalleri altında daha farklı stratejik nedenler de aranabilir. Bu konuda Onay *“Amerika'nın işgaldeki diğer bir amacı ise, askerlerini Irak'a yerleştirmek ve bölgede büyük bir üs kurmaktır. Çünkü Amerika'nın askeri güçlerini dünyaya yaymak gibi bir stratejisi vardır”*⁸⁴ demektedir.

ABD ekonomisine petrolün çok büyük bir etkisi söz konusudur. Son 30 yıl içerisinde petrol fiyatları arttıkça ABD ekonomisi gerilemiş, petrol ucuzladıkça ABD ekonomisi büyümüştür. Bu durum Amerikan ekonomisinin büyümesiyle petrol fiyatları arasında ters bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ABD ilk önce Irak petroleri üzerinde mutlak söz sahibi olmayı amaçlamış daha sonra ekonomisini düzeltebilmek için petrol fiyatlarının düşmesini sağlayarak aynı zamanda OPEC'i de etkisiz hale getirmeyi hedeflemiştir.⁸⁵

⁸² Özmen, *a.g.e.*, s.56

⁸³ Yaşar Onay, (2003) *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, Babil Yayınları, s. 108, Ankara.

⁸⁴ Onay, *a.g.e.*, s. 111.

⁸⁵ Der Spiegel, *“Blut für Öl”*, Ocak 2003, s.24

ABD'nin OPEC üzerinde baskı kurmak istemesinin nedeni ise OPEC üyesi birçok ülkenin petrol satışlarında Euro para birimine geçme olasılıklarıdır. Aslında ABD açısından küresel egemenlik savaşı yani Irak petroleri üzerinden Dolar ve Euro arasındaki adı konmamış bir rekabetin mücadelesi yapılmaktadır. Çünkü petrol ticareti hangi para birimi ile yapılırsa dünya ekonomisi o ülkenin küresel gücünü de temsil etmektedir. ABD'nin bu gücü kaybetmesi ekonomik olarak yıkımı ve küresel gücünün de sonu anlamına gelmektedir.

Bu durum Özakıncı tarafından şu şekilde formüle edilmektedir.⁸⁶

Petrol + Amerikan Doları = Amerikan Egemenliği

Petrol + Avrupa Eurosu = Avrupa Egemenliği

Özetle petrol ve enerji hangi ülkenin para birimiyle satılıyorsa o ülke öncelikle enerji piyasasının dolayısıyla da tüm dünya ticaretinin hakimi olmaktadır.⁸⁷

Yukarıda bahsi geçen nedenlerle dünyaya ve tüm enerji piyasasına hükmetmek için Irak'ı işgal eden ABD, elde ettiği tüm kazanımları, yani Irak ve Orta Doğu'daki hâkimiyetini devam ettirebilmek adına sürekli yeni hamleler geliştirmeyi kendi çıkarları açısından bir zorunluluk olarak kabul etmektedir. Bu amaçla ABD, Irak'ı kendi kontrolünde tutmak için sürekli krizler yaratmaya çalışmaktadır. Bu krizlerin çıkması için işgalden sonra ülke güvenliğini sağlayan çoğu Sünni kökenli askerlerden oluşan ordu ve güvenlik birimlerini lağvetmiş, onları direnişe zorlamıştır. ABD Sünni kesime bu öngörüyle yaklaşırken Irak'ın çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen ülkenin siyasi yönetiminden uzaklaştırılan Şii'leri ise Sünni bölgelerinde çıkan direnişe destek

⁸⁶ Cengiz Özakıncı, (2003) *Dolmakalem Savaşları*, Otopsi Yayınları, , s. 167, İstanbul.

⁸⁷ Hicran Kazancı, (2008) “ABD Son Irak Politikası: Kontrollü Kriz”, *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TUSAM) Dergisi*. Akt. Uğur Özmen, a.g.e., s.58

vermeme şartı ile iktidara taşımıştır. Ayrıca ABD bir taraftan da, Irak vatandaşı Kürt kökenlilerin kendi geleceklerini belirleme hakkı olduğunu açıklayarak, büyük destek vermiştir.⁸⁸ ABD desteğini ve ilgisini görmeyen tek etnik unsur ise Türkmenler olmuştur.

Irak'ta etnisiteye dayalı olarak devlet kurumlarını yeniden yapılandırmayı amaçlayan ABD, ülkedeki hem etnik hem de mezhepsel ayrımları iyice derinleştirmeye çalışmıştır. ABD, desteklediği Uyanış Konseyleri şemsiyesi altındaki Iraklı aşiretlere ise bölgelerini koruma amacıyla kontrol noktaları ve karakollar kurmasına izin vermiştir. Bu tür küçük ve birbirinden bağımsız silahlı gruplar ileriki yıllarda aşirete dayalı yeni bir parçalanma ve karşılaşmayı doğuracaktır. Bu konsept üzere hareket eden ABD, Irak'ın yapılanması içinde geçmişten bugüne sadece hem Kürtlere hem de Şiilere önem vermektedir.⁸⁹

Bilindiği üzere Irak'ta meydana gelebilecek etnik veya mezhepsel ayrışma, hem tüm Orta Doğu'da hem de bölgede yaşayan Kürtlerin etkilenmeleri neticesinde Türkiye açısından da büyük önem taşımaktadır. Günümüzde Irak'ın kuzeyinde yarı özerk bir yapıya kavuşan Kürt Bölgesel Yönetimi'nin çalışmaları ve bölgede varlığını devam ettiren PKK terör örgütünün faaliyetleri neticede Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal yaşamıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir.

ABD, "PKK terör örgütünü 2003 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan Uluslararası Terörizm isimli terör örgütleri listesinde dünyanın en tehlikeli terör örgütlerinden biri"⁹⁰ olarak tanımlar. Ancak Irak'ın işgalinden sonra bu durum değişmiş görünmektedir. ABD'nin PKK'ya ve faaliyetlerine yönelik yaklaşımları Türkiye aleyhine bazı gelişmeler

⁸⁸ Özmen, *a.g.e.*, s.58

⁸⁹ Özmen, *a.g.e.*, s.58

⁹⁰ Kamer Kasım, Zerrin A. Bakan, (2004) *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Eylül, s. 283, Ankara.

göstermiştir. 28 Mayıs 2003 tarihinde Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM)'da konferans veren ABD Başkanlık Danışmanı Stephen Blank PKK'ya yönelik izlemeyi düşündükleri politikayı şu şekilde dile getirmiştir: “*PKK bir terör örgütüdür ve bu örgüte terörist örgüt muamelesi yapılmalıdır; ancak Türkiye'nin de Kürtler konusunda bazı düzenlemelere gitmesi gerekmektedir.*”⁹¹

ABD yönetimi Irak'ın işgali sonrası PKK'dan gelebilecek terör sorunu konusunda iyimser bir yaklaşıma girmiştir. ABD, PKK tarafından dillendirilen bazı taleplerin Türkiye'nin de demokratikleşmesiyle birlikte yerine getirilmesini istemektedir. Türkiye'den bu maksatlarla da talepte bulunan ABD, PKK'nın mevcut terörist özelliğini ise resmi olarak sürdürmektedir. Bu çelişkili durum da ayrıca dikkat çekici bir yaklaşımdır. ABD bu yaklaşımı sayesinde PKK terör örgütü problemini Türkiye aracılığıyla çözerek bölgesel menfaatlerini garantiye almaya çalışmaktadır. Bu amaçla da ABD yönetimi, PKK'ya yönelik bir terörizm uygulaması yapmamakta ve konuyu genellikle Kürt etnisitesi yaklaşımıyla ele alarak incelemekte bu şekilde de kendi çıkarlarına uygun olarak çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir.⁹²

Nihayetinde günümüzde temel çatısı ABD tarafından oluşturulan Irak Anayasası, Irak'ı genel olarak federatif bir yapılanmaya çevirmiş, özellikle de kuzeyde faaliyet gösteren Bölgesel Kürt Yönetimi'ne geniş kapsamlı özerk bir yönetim tanımıştır. Irak Anayasasınının 118. maddesi 1. Fıkıradaki geçen, "Bu Anayasada Federal Makamın kesin görev alanı içerisine dâhil edilen konular dışında, bölgesel makamlar, Anayasaya uygun olarak yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma hakkına sahiptirler" ifadesiyle işaret edilen özerk yönetim hakkı ve yasama organı Irak Meclisi ile aynı yetkilere sahip görünmektedir. Bu durum muhtemel bir bölünmeyi işaret ederken aynı zamanda enerji hatlarının kontrolü açısından da güçlü bir Irak Devleti'nin de önüne geçmektedir.

⁹¹ Kasım-Bakan, a.g.e., s.290.

⁹² Kasım-Bakan, a.g.e., ss. 284-285.

2.4 ABD Politikaları Açısından Irak'ın Önemi

ABD, Irak'la doğrudan ilgilenmeye 2. Dünya Savaşı bitip İngiltere'nin o zamana kadar devam eden denge kurucu rolünü ABD'ye bırakması sonrasında başlamıştır. Irak, 1958 yılında yapılan askeri darbe neticesinde 2. Faysal'ın tahttan indirilmesine kadar İngiltere ile ilişkilerini hep iyi tutmuştur. Özellikle bu darbe sonrasında ABD etkisi Irak'ta yoğun olarak hissedilmeye başlar. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında İsrail'in kurulması, tüm Orta Doğu'da olduğu gibi, Irak'ta tepkilerle karşılanmış, bu olay o güne kadar İsrail'e destekleyen ABD yönetimi ile Irak'ın arasının açılmasına neden olmuştur. Bu gerginlik sonucu güçlü olan taraf yani ABD, iki ülke arasındaki ilişkileri kendi istediği düzeye taşımıştır. Ancak ABD-Irak ilişkileri her zaman aynı düzeyde devam etmemiştir. Örneğin, 1963 sonrası sürekli hale gelen askeri darbeler neticesinde iktidarların el değiştirmesi ve her gelen iktidarın da yeni bir güç dengesi kurması söz konusu olmuştur. Irak tarafından özellikle 1970'li yıllarda SSCB ile kurulan iyi ilişkiler İngiltere ve ABD tarafından tedirginlikle izlenmiştir. 1970'li yıllarda özellikle Batı'da artan petrol bağımlılığı, 1973 sonrasında Irak'ı ABD'nin stratejik ilgi alanına çekmiş, İran'da yaşanan devrim ile Basra Körfezi'ne yönelik dengeler değişmeye başlayınca da bu kez ABD Irak'la iyice yaklaşarak askeri destek dahil müttefik olarak hareket etmiştir. Sonraki dönemde başlayan İran-Irak Savaşında İran'ı dengelemek için aktif olarak Irak'a destek verilmiş, Irak'ın silahlanmasına da katkı sağlanmıştır.⁹³

ABD'nin gerçekleştirdiği uluslararası operasyonların temelinde yatan ana faktör genel olarak ekonomik gerekçelere dayandırılmaktadır. Bu açıdan da ABD'nin özellikle dış politikası tartışılırken hedeflerinin ve yaptıklarının anlaşılabilmesi için ekonomik gerekçelerin de detaylı olarak açıklanması gerekir. Bu konuda özellikle güvenlikle ilgili politikaların ekonomik sonuçları

⁹³ Mustafa Aydın, Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu, (2007) "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Ortadoğu Çalışmaları II*, s.25-26.

iki temel nedene dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki askeri gücün ekonomik olarak etki uyandırmak üzere kullanılmasıdır, diğeri ise ekonomik tüm faaliyetlerin askeri araçların bir tamamlayıcısı veya bu araçların yerine kullanılmasıdır. Bu konuda ilk neden ele alındığında askeri araştırmalar ve geliştirmeye yönelik çalışmalar ekonomik açıdan bir değere dönüşecek hareketlenmeye nasıl çevrilebilir sorusu cevap bulmalıdır. Askeri tüm güç gruplarının yaptığı araştırmalar, hava ulaşımından lojistiğe, mühendislikten tıbbi hizmetlere, acil yardım çalışmalarından ekonomik kalkınmaya kadar özellikle bir ulusun geleceği açısından dikkate alınması gereken araştırmalardır. ABD'nin askeri teknolojiye yönelik üretimleri ve bunlara bağlı olarak gelişen ihracat politikaları, diğerk ülkelerin yüksek teknolojili silahları üretmesini durdurmak için de kullandığı, devlet olarak ekonomik amaçlarla bu konuda çalışmalar yaptığı bir alanı kapsamaktadır.⁹⁴

Tüm bu yapılanlar dikkate alındığında ABD'nin Irak müdahalesindeki temel amacını, savaş boyunca ve devam eden dönemlerde de ekonomik bazı çıkarlar sağlayacak şekilde bir ortam oluşturmak olarak ifade etmek mümkündür. Savaş esnasında yapılan harcamalar, özellikle kullanılan silahlar ve diğerk savaş araç gereçleri başta olmak üzere tüm bu faaliyetler savaş ekonomisinin gelişmesinde önemli bir etkidir. Diğerk yandan savaş devam ederken ve sonraki süreçte savaşın tahrip ettiği tüm alanların yeniden inşa edilmesi de ayrıca ekonomik olarak inşaat başta olmak üzere birçok sektör için önemli ekonomik alanlar açmaktadır.

2.5. Şiiiler Açısından Irak'ın Yeniden Yapılandırılma Süreci

Irak'ın geleceği belirleyecek birçok faktör bulunmasına karşın bunlardan en önemlisi kuşkusuz ülkenin iç dinamikleri olarak da ifade edebileceğimiz unsurlardır. İç dinamikler: Irak'ın hem siyasal birlikteliğinin sürdürülmesinde

⁹⁴ Hasan Köni, (2005) "Ekonomik Güvenlik, Uluslararası İlişkiler ve Türkiye", *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliğı*, IQ Yayınları, s.400, İstanbul.

hem de dış ilişkilerinden ekonomisine kadar çeşitli açılardan geleceğinin belirlenmesinde; savaş ortamının geleceğinde iç çatışmaların süreç olarak ortaya çıkmasında; tüm bunların süre ve güç dengeleri açısından şekillenmesinde; ilgili tarafların stratejilerini ve geleceğe ilişkin tutumlarını anlamamızı sağlayacak en önemli faktördür. Bu çerçevede Irak'ta yaşanan olayları anlamak ve bu olayların ne yönde gelişeceğini öngörebilmek için iç dinamikler olarak bahsedilen unsurların detaylı olarak analizi gerekmektedir. Sosyal tabanlı tüm olaylarda olduğu gibi, Irak'ın iç dinamiklerini şekillendiren faktörler de birbirlerinden bağımsız değildir. Bu açıdan etnik yapılar, mezhepsel farklılıklar, aşiretlerin etkinliği gibi konular iç içe geçmiş ve sınırları artık net olarak belli olmayan faktörlerdir. Bu sebeplerle de Irak özelinde bu konudaki girdilerin çok olması ve dış dinamiklerin de oldukça etkin olduğu dikkate alındığında yeniden yapılanmanın geleceğini kestirmek oldukça zor olmaktadır.⁹⁵

İşgal güçleri, yaptıkları işgali kalıcı kılabilme ve meşrulaştırabilme için tüm etnik ve mezhepsel farklılıkları kullanmaktadırlar. Bunun yanı sıra oluşan kargaşa ve şiddetin de teşvik edildiği bir sır değildir. İşgalci güçler esasen yaptıkları tüm eylemler sayesinde hem Irak gibi etnik olarak karmaşık toplumlarda hem de diğer faaliyet gösterdikleri coğrafyalarda sürekli suçlanmakta ve kötülenmektedirler. Bu açıdan Irak incelendiğinde, ABD'nin her bir etnik ve mezhepsel unsuru bir diğerine karşı kullandığı ve kasıtlı olarak aralarına ayrılık tohumları ektiğine ait inanç birçok Irak vatandaşında oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Iraklı farklı gruplar arasında, ABD'nin, tarihi belirsiz işgal durumunun devamını sağlamak için meşru direniş hareketlerini gözden düşürme maksatlı kaos oluşturduğu ve şiddet ortamını desteklediği yine bu amaçla her türlü terör eylemine bilinçli olarak göz yumduğu fikri benimsenmektedir.

Bu noktada bir gerçeğin de görülmesi gerekir. Irak'ın tarihi bir mezhep çatışmasıyla yoğrulmamıştır. Tam tersine özellikle İngiliz egemenliği

⁹⁵ Aydın, Özcan ve Kaptanoğlu, *a.g.e.*, s.53.

döneminde mezhepler arası bir işbirliğinden bile söz edilebilir. 1920'de sömürge yönetimine karşı girişilen başkaldırıda Sünniler ile Şiiler omuz omuza çarpışmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında da Irak'ta temel çatışma, mezhepler arasında değil, sınıf ekseninde yaşanmıştır. 1948'deki işçi ayaklanmasında Sünniler ile Şiiler beraber saf tutmuştur. Ancak Baas iktidarının etkisiyle, özellikle de İran savaşından sonra, Şiiler her anlamda 'merkez'den itilmiştir. 1991'de ABD'nin geri adım atmasıyla yarıda kalan Şii ayaklanmasının arkasında yatan temel etken de budur.⁹⁶

Körfez savaşları sonrasında meydana gelen saldırıların esas olarak Irak'ın giderek İran yanlısı bir Şii İslam devleti olma olasılığını ortadan kaldırmayı amaçladığı yorumları daha ağır basmaktadır. İran'ın Iraklı Şiiler üzerinde bulunan etkinliği ortadan kalkmış gözükmektedir. Saddam iktidarı sonrasında işgalci güçlerin çıkarlarına zarar verecek derecede güçlenmiş bir ailenin gücünün kırılması, Şiiler arasındaki iktidar mücadelesinin ateşlenmesi, bunun yanı sıra Sünni-Şii kavgasının da kızıştırılması gibi etkenler dikkate alınarak, ABD tarafından, İran etkinliğindeki Şii dünya karşısına Irak merkezli ve Arap ağırlıklı yeni bir Şii dünya konmak istenmektedir.⁹⁷

2.6. Bölgesel ve Global Dinamikler Açısından Irak'ın Yeniden Yapılandırılması

Irak, bir devlet olarak ortaya çıktığı Birinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren işgalci güçler arasında yapılan birçok anlaşma ve petrole yönelik paylaşımlarla şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında da daha ilk yıllardan başlayarak Irak'ın bir bütün olarak kalması veya en azından ekonomik olarak bir bütünlük içinde bulunması işgalci ya da sömürgecilerin temel sorunu olmuştur. Irak devleti ilk kuruluşundan başlayarak sürekli bir iç çatışma

⁹⁶ Erdal Güven, "Irak Nereye?", *Radikal Gazetesi*, 03/03/2006

⁹⁷ Tayyar Arı, (2004) *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, s.637, İstanbul.

yaşamıştır. Bu çatışmalar ise başında kim olursa olsun dış politikadan iç dengelere istikrardan ekonomiye kadar tüm yapılarda etkili olmuştur. İngiltere tarafından kurulan Irak devleti, başlangıçtan itibaren farklılıkların dikkate alınmadan tolere edilebileceği öngörüsüyle ve en önemlisi de İngiltere'nin kendi siyasal geçmişinden yola çıkarak bir krallık olarak tasarlanmıştır. Fakat bu tasarım çoğu zaman sözde kalmış ve Irak çoğu zaman iç çatışmalardan tam olarak kurtulamamıştır.⁹⁸

Uzun yıllar boyunca Irak'ı elinde tutan İngiltere güçleri sık sık saldırılara uğramış, bu açıdan da Irak içerisinde istikrarın sağlanabilmesi o dönemde de uzun yıllar almıştır.⁹⁹ Irak nüfusunu meydana getiren çeşitli etnik ve mezhepsel unsurlar arasında bu grupları bir arada tutabilecek ortak bir idealin bulunmaması dikkat çekerken bu durum önemli bir sorun olarak karşımızdadır.¹⁰⁰ Irak'a ait ortak bir idealin oluşturulamaması, savaşların ve yaşanan işgallerin sonucu olarak bozulan siyasal, sosyal ve ekonomik dengelerin yeniden kurulamaması gibi sebeplerle, gelecekte oluşacak yeni Irak'ta siyasal ve ekonomik sistemin çok farklı olacağını öngörmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında doğan ihtimallerden ilki yaşanan kargaşa ortamının uzun bir süre daha devam edebileceğidir. Diğer ihtimal ise Irak'ın bölünmesi ve bu durumda yeni yeni devletlerin doğmasıdır.

Bunlar ihtimallerdir ve bunlardan hangisinin olabileceğini tahmin edebilmek için de siyasi birlikteliği doğrudan tehdit eden sebepleri ve bunların diğer bileşenlerinin ortaya konması gerekir. Irak'ın bir devlet olarak kurulması ve gelişiminden bu yana etkili olabilen ve günümüzde de halen yansımaları devam eden yaklaşım şüphesiz ki Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmidir. Bu

⁹⁸ W. R. Hay, *Kürdistan'da İki Yıl 1916-1920*, (2005) (çev. Fahriye Adsay), Avesta, s.122, İstanbul.

⁹⁹ Hay, *a.g.e.*, s.122

¹⁰⁰ Jack David Eller,(1999) *From Culture to Ethnicity to Conflict*, Michigan, The University of Michigan Press, , s.79

durum kısaca Baas ideolojisi ve iktidarı olarak da tanımlanmaktadır.¹⁰¹ Baas iktidarı, Arap milliyetçiliğine dayanarak hareket etmiş ve Irak'ta yaşayan diğer etnik unsurları ise dışlamıştır. Bu ideoloji özellikle Şii Araplar açısından da mezhepsel gerekçelerle rağbet görmemiştir. Sonuç olarak Sünni Araplar haricindeki diğer Arapları, Kürtleri ve Türkmenleri de dışlayarak siyasi bir iktidar yapısı gelişmiştir. Bu konuda Irak'ın henüz kuruluş aşamasından başlayarak iktidarın yapılandırılma şekline itiraz eden Kürtler ve Şii Araplar yönetim aşamasında sürekli çatışmışlardır. Baas iktidarı, genellikle silahlı ve şiddet içerikli bu isyanları şiddet yoluyla bastırmıştır. Doğal bir şekilde iktidarı elinde tutan Sünni Araplar ve Arap milliyetçiliğini benimsemiş Baas Partisi, totaliter bir yaklaşımla diğer etnik grupları da baskı altına almıştır.

Yaşanan bu iktidar şekli, dış siyasetteki gelişmelere de bağlı bir şekilde genellikle destek bulmuş ve iç güvenlikle doğrudan bağlantılı bu iktidar sorunu Irak için kronik bir durum olarak varlığını devam ettirmiştir. Diğer taraftan uzun bir süre iktidardan dışlanan Şiiler, 2000'li yıllar sonrasında bürokraside egemen olmaya başlamıştır. Sünni Araplar bu değişimler sonrasında eski pozisyonlarını kaybetmeye başlamıştır. Bu durum Sünni Araplarda büyük sarsıntılara da neden olmuştur. Irak'ın yeni iktidar döneminde kurulan hükümetlerde özellikle bakanlıkların mezhepsel ve etnik temelli bir yaklaşımla paylaşılması büyük sorunları da beraberinde getirmiş görünmektedir. Bakanlıklara ait iktidar alanları Şiiler tarafından homojenleştirilirken aynı zamanda bu alandan diğer gruplara mensup olanlar da dışlanmıştır. Bu durumda da devlet sistemi bütünlüğünü kaybetmiş ve devlet kurumları arasındaki koordinasyon ortadan kalkmıştır. Bir yandan Kürt grupların eskiden beri süregelen ayaklanmalarının yanı sıra Şiilerin de siyasi ve ekonomik alanlardan

¹⁰¹ James L. Gelvin, (2004) *The Modern Middle East, A History*, New York, Oxford University Press, , s.180

tecrit edilmiş olmaları neticesinde bu gruplar, oluşan yeni iktidar ve yönetimde mümkün olduğunca avantajlı bir konuma gelmek istemişlerdir.¹⁰²

Irak'ın işgali sonrasında Irak Şiileri en güçlü topluluk olarak ülke yönetiminde yer almaya başlamışlardır. Ancak özellikle petrol gelirlerinin paylaşımı Irak'ta yaşayan etnik gruplar açısından en önemli sorunların başında gelmiştir. Geçmişte nüfus açısından az olmalarına rağmen uzun yıllar yönetimi elinde tutan Sünni Araplar doğal olarak petrol gelirlerinin de çoğuna sahip olmuşlardır. Bu durum özellikle Şiiler ve Kürtler için kabul edilemez bir durum meydana getirmiştir. Sünni Araplar açısından ise Irak üzerinde tekrar otorite sağlamak artık imkânsız görünmektedir. Bu süreç içinde hem yönetimdeki güçlerini hem de ekonomik alandaki etkinliklerini tamamen yitirmişler ve ellerindeki tüm güçlerini Şii ve Kürtlere devretmek zorunda kalmışlardır.

¹⁰² Aydın, Özcan ve Kaptanoğlu, a.g.m., s.59-62.

III. BÖLÜM

2003 SONRASI IRAK SİYASETİNDE HÂKİM GÜÇ: ŞİİLER

3.1. 2003 Sonrası Irak'ta Genel Durum

Irak, 1991 yılından sonra ABD tarafından 2003 yılında bir kez daha işgal edilmiş ancak bu yeni işgal, rejimi ve Irak'taki dengeleri köklü olarak değiştirmiştir. Bu işgal askeri açıdan ABD askerlerinin aralıklı olarak çekilmeye başladığı 2010 yılına kadar devam etmiştir. Yedi yıl süren askeri işgal Irak toplumunun travma yaşamasına, milyonlarca insanın göç etmesine, yakınlarını kaybetmesine, ekonomik olarak da sürekli kötüleşmelerine sebep olmuştur. En önemli problemler ise sosyolojik konularda ortaya çıkmıştır. Irak'ın hem etnik hem de dini aidiyetler etrafında gruplaşması ve kendi aralarında ötekileştirme gayretleri özellikle bu dönemden sonra hız kazanmıştır. Bu gruplaşmanın siyasi konularda ön planda yer almasıyla, Irak siyasetinde birbiriyle uzlaşamaz gruplar ortaya çıkmış ve dolayısıyla da siyasi birçok kriz çıkmaya başlamıştır. Ötekileşme neticesinde vurgulanan farklılıklar karşılıklı şiddeti de körüklemeye başlamış, birbirini tehdit gören gruplar Irak'ı ve Iraklıları kolaylıkla bitmeyecek bir kargaşaya sürüklemişlerdir.¹⁰³

ABD, 2003 yılı Mart ayında başlattığı askeri müdahale neticesinde Saddam Hüseyin ve Baas rejimini devirmekle sınırlı kalmamış, gerçekleşen bu işgalle tüm Orta Doğu ülkelerin siyasetlerine yönelik köklü değişikliklere de neden olmuştur. Özellikle ABD'nin "demokratikleştirme siyaseti" olarak ifade ettiği yaklaşım nedeniyle Şiiler her alanda ön plana çıkmaya başlamış ve Irak seçimlerinde ülke nüfusunun en kalabalık grubu olarak Şii siyasetçi ve gruplar daha etkili olmaya başlamıştır. Hükümet kurma çalışmalarında, Orta Doğu

¹⁰³ TASAM, *ABD'nin Çekilmesi Sonrası Irak'ın Dâhili ve Harici Siyaseti*, Stratejik Rapor No:49, 2013, s.8

coğrafyasındaki siyasi dengelerde özellikle Şii jeopolitiği etkinlik sağlamaya başlamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Şii jeopolitiği önem kazanırken bu durumdan en karlı çıkan ülke İran olmuştur. İran'ın Irak üzerinde etkinliği artarken aynı zamanda bölgesel olarak da güç kazanmıştır.¹⁰⁴

Mevcut durumda Irak'ta belirleyici rol oynayan üç temel unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlar Şiiler, Kürtler ve Sünnilerdir. Şii gruplar ile Kürtler arasında yapılan anlaşmalarda karşılıklı tavizler verilmiştir. Burada önemli olan, söz konusu grupların geleceğe ilişkin beklentileridir. Kürtlere bakıldığında, nihai hedefin bağımsız bir Kürt devleti kurulması olduğu bilinmektedir. Sünnilere bakıldığında, hedeflerinin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve dolayısıyla işgalden önceki durumun devam etmesi olduğu görülmektedir. Sünnilerin resmî politikaları üniter bir Irak'tan yana olmasına rağmen, gelinen noktada federatif bir yapıya sahip olacak yeni Irak'ta da hiç olmazsa etkin bir rol oynamak istemektedirler. Şii gruplar ise, gündeme getirdikleri güneyde bir federe devlet kurulması talepleri ile işgalden hemen sonraki tutumlarıyla çelişmişler, siyasi beklentileri konusunda soru işaretlerinin oluşmasına yol açmışlardır.¹⁰⁵

ABD tarafından gerçekleştirilen 2003 yılındaki Irak'a yönelik operasyonda en dikkat çekici motivasyon, Baasçı iktidarının kökünün kazanılması ve bunun yanında da Irak'ta 1968'den beri süregelen Baas merkezli otonomiye son verilmesidir. Orta Doğu'da yaşanan bölgesel istikrarsızlıkların motivasyon gücü haline gelen Irak, Amerikan ordusu tarafından işgal edilmesiyle birlikte,

¹⁰⁴ Bayram Sinkaya, (2003) "*Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri*", *Seta Rapor*, s.6.

¹⁰⁵ Abdulkadir Kahraman, (2008) *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, s.56, İstanbul.

yeterli birliktelik ve millet ruhu olmamasından dolayı Irak'ın çevresinde bulunan diğer ülkelerin müdahalesine maruz kalmaya başlamıştır.¹⁰⁶

2003 müdahalesi sonrasında Baas rejimi çökmüş ve sonrasında da merkezi otorite tamamen kaybolmuştur. Devlet kontrolünde olmayan aktörlerin ve militanlaşmış grupların yanı sıra oluşan otorite boşluğu ile Irak'a komşu olan ya da olmayan birçok ülkenin kendi çıkarlarını gerçekleştirmesi için de bir fırsat oluşmuştur. Kendi çıkarlarına uygun politik hedeflerini gerçekleştirmek isteyen birçok komşu ülke, Irak'taki farklı grup ve aktörlerle ittifaklar kurma yoluna gitmiştir. Bugün Irak'ta; özellikle İran ve Suudi Arabistan gibi Sünni ve Şii grupların lideri olan ülkeler, kendilerine yakın etkili siyasi gruplara para desteği sağlamakta ve onlar üzerinden de iktidar üzerinde etki mekanizması oluşturmaya çalışmaktadırlar.¹⁰⁷

Bugün itibariye bu zayıflamış ve gücünü kaybetmiş devletin başında Başbakan olarak kendisi bir Şii olan Nuri el-Maliki bulunmaktadır. Maliki açısından dış politika Irak'ın sınırlarında değil; kendisine yakın duran şürekâsı (Malikiyyun) ve partisi olan Dava'nın üyelerinden oluşmuş bir halkanın dışında başlamakta ve devam etmektedir. Bu açıdan Irak hükümeti kurulduğundan itibaren yapılan tüm dış politika çalışmalarının yönetici elit bir grubun çıkarları gözetilerek tanımlandığı söylenebilir. Bu grubun Şii bir yapılanma olması dikkate alındığında da Maliki ile birlikte Irak dış politikasının tamamen Şii çıkarlarına göre şekillendiğinden bahsetmek mümkündür. Bu şekilde kurgulanmış bir dış siyasetin temel argümanı da Şii bir rejimin devamını ve istikrarını garantileyecek dâhili ve harici imkânları oluşturmak olacaktır. Şu an itibariyle Irak'ın geçmişte yaptığı gibi diğer komşu ülkelerin iç siyasetine karışması mümkün görünmemektedir. Maliki yönetimindeki Irak şu an sadece

¹⁰⁶ TASAM, *a.g.e.*, s.18

¹⁰⁷ TASAM, *a.g.e.*, s.18

yardım bekleyen bir ülke konumundadır ve bu haliyle de hem ABD'nin hem de İran'ın desteğiyle istikrar sağlamaya çalışmaktadır.¹⁰⁸

3.2. Laik ve Radikal Şii Grupların Yaklaşımları

Günümüzde Irak Şiilerine genel olarak Şii adı verilse de bunların birleşik ve aynı amacı taşıyan bir grup olduğu söylenemez. Dine bakış açılarına göre bir yanda İran'ın dini yaklaşımlarını ve yönetim sistemini benimseyen radikal Şiiler ile ABD yanlısı bir politik düşünceye sahip, dünya ile bütünleşme siyasetini benimsemiş laik Şiiler olarak iki farklı grup oluşmuştur.

Laiklik yanlısı Şiiler ile dini ön plana çıkaran Şiiler arasında açık bir siyaset ve günlük hayat alanında uçurumlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra dinci olarak nitelenebilecek kanatta yer alan Sistani ve Sadr benzeri Şii gruplar da eylemler ve ideolojik yaklaşımlar açısından birbirlerinden farklı hareket edebilmektedir. Şiilerin, etnik açıdan Arap olmalarına karşın Pers kökenli İran ile olan yakınlaşmaları Irak'ın birliği açısından önemli bir sorun gibi durmaktadır. İran ile yakınlaşmalar kadar aynı zamanda ABD ve İngiltere ile olan doğal bağlantılar da Irak'ın bölünmesine imkan sağlamaktadır. Irak işgal edildikten sonra özellikle Sünnilerin hâkimiyetindeki topraklarda patlatılan çok sayıda bomba başlarda her ne kadar Şii-Sünni çekişmesi gibi gösterilse de bu durum zaman içinde mezhep temelli grupları birbiriyle çarpıştırmak isteyen güçlerin bir operasyonu olarak algılanmaya başlamıştır. Ancak bu operasyon algısı tutmamış daha çok mezhepsel çatışma fikri Irak'ta yaygın bir kanaat haline gelmiştir. İşgal sonrası popülerliği artan Muktada el-Sadr ve İran taraftarı Şii dini önderlik fikrini benimsemiş el-Sadr ailesi, Irak'taki Şii grupların hem dini hem de siyasi iktidarını peş peşe devralan aileler olmuşlardır.¹⁰⁹

Sadr, özellikle ABD'nin Irak'ı hemen terk etmesi fikrini savunurken, bu fikirleri radikal bir şekilde ortaya koyan ve hızla etki alanını genişleten Mehdi

¹⁰⁸ TASAM, *a.g.e.*, s.18

¹⁰⁹ Coşkun Tülemmez, (2013) *Irak'ın Muhtemel Geleceği Ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56, Ankara.

Ordusu, El Sadr'ın Irak'taki en önemli güç kaynağı olmasına karşın git gide büyüyen de bir sorun haline gelmiştir. El Sadr tarafından söz konusu bu ordunun tamamen kontrol edildiğini savunmak mümkün değildir. Öte taraftan genel olarak laik bir yönetim modelini benimseyen Şii grupların ise siyasetlerini daha çok Arap ve Kürt karşıtlığı temelinde yaptıkları düşünülmektedir.

3.3. 2005 Seçimlerinde Şiiler

Irak Savaşı'nın sona ermesi, Saddam Hüseyin'in yakalanması ve Baas Partisi iktidarının yok edilmesiyle birlikte Irak'ta yeni yönetim arayışları başlamıştır. Fakat savaşın yol açtığı sosyal ve ekonomik yıkım seçimlerin ancak iki yıl sonra yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu gecikmenin temel nedenlerinden birisi de ülkede uzun yıllar boyunca bir nüfus sayımı yapılmamış olmasıdır.

Irak'ta yaşayan Şiiler, genel nüfus içindeki % 60-65'e varan oranları ile ülkenin en kalabalık ve geniş grubudur. Ayrıca Iraklı Şiiler etnik açıdan sadece Arap kökenlilerden de oluşmaz. Araplar kadar kalabalık olmamakla birlikte Irak'ta yaşayan az da olsa bazı Şii Türkmen gruplar ile Şii Kürtler de yaşamaktadır. Ancak bu sayısal çoğunluk iktidar açısından pek etkili olmamıştır. Irak'ın geçmişine bakıldığında Şiilerin, Irak'ta genel nüfus açısından daima çoğunluk olmalarına karşın siyasi olarak bu çoğunluklarının bir faydasını görmedikleri düşünülmektedir. Ancak çoğunluğun iktidar olamamasına dur demek için 1920 ve 1991 olmak üzere dikkat çeken iki büyük isyanda Şiiler iktidar istemişler fakat bir sonuç elde edememişlerdir. Fakat bu tablo 2003'te değişmiş ve bu yıldan itibaren Şiiler nüfus çoğunluğunun etkisiyle iktidar olabilmişlerdir. Şiilerin özellikle ABD'nin yaptığı 2003 müdahalesi sonrasında nüfus çoğunluklarını iyi bir avantaj olarak kullandıklarından bahsetmek mümkündür.¹¹⁰

¹¹⁰ Atilla Sandıklı, Emin Salihi, (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 35, s.6, İstanbul.

2005 yılı seçim sonuçlarına göre, uluslararası gözlemciler tarafından yapılan incelemelerde Irak'ın % 65'ini oluşturan Şii grupların yaptığı koalisyon, seçimde kullanılmış geçerli 8,5 milyon oyun ancak yarısından azını alabilmiştir. Bu netice Şiiilerin oluşturduğu nüfus oranının çok altında bir orandır. Diğer taraftan Irak halkının yüzde 20'sine yakını ancak oluşturabilen Kürtler ise Irak'ın özellikle Kuzeyindeki bölgelerde yakaladıkları sandık başarısı ile ödüllendirilmiş, sahip oldukları nüfus yüzdesinin çok üzerinde oy alarak toplam oyların dörtte biri kendilerine verilmiştir.¹¹¹

Şii gruplar arasında önemli farklılıklar ve aralarında ciddi ayrılıklar bulunmasına rağmen, 2003 yılından sonra, ABD'nin Irak'ı yeniden imarı sürecinde ortak hareket etmişlerdir. Özellikle parçalanmalarını engelleyen faktör, Sünnilerin tekrar Irak yönetiminde egemen olmaları korkusu ve İran'ın Iraklı Şiiileri bir arada tutma çabaları olmuştur. Baas iktidarının devrilmesinin ardından Şiiiler Irak'ta güçlü bir siyasi unsur olarak ortaya çıkmışlardır.¹¹²

Ancak ABD'nin Irak'ı işgalinin ilk yıllarında daha da birleşmiş ve bir arada görünen Dinci Şii partilerin 2005 yılından sonra kendi aralarında da ciddi sorunlar yaşamaya başladıkları görülmektedir. 2006 yılında El Sadr Akımı ile İDYK arasında silahlı çatışmalara varacak düzeyde anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Dava Partisi Genel Başkanı ve Irak Başbakanı Nuri El Maliki'nin araya girmesiyle ancak çatışmalar sonlandırılabilmiştir.¹¹³

¹¹¹ Mustafa Kibaroglu ve Yasemin Nun, (2007) "Türkiye'nin Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları", *Global Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, , s.1-2.

¹¹² Bayram Sinkaya, (2007) "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül- Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.41.

¹¹³ Veysel Ayhan 7 Mart 2010 *Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi*, ORSAM, Nisan 2010, Rapor no.17, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_17_tr.pdf, 2 Mayıs 2012, s.14.

Irak'ta yaşayan Şii halkın daha çok gelenekçi duygularını kullanarak örgütlü hale gelen Şiilerin oluşturduğu siyasi partiler, özellikle 2003 yılından itibaren siyasi alanda dikkat çekmeye başlamıştır. Iraklı İslamcı Şii partilerin 2003 yılı sonrası genel politikalarına baktığımızda şu özellikleri ile ön plana çıktıkları görülmektedir:

- Bir arada hareket edip tek bir cephe oluşturarak Irak siyasetini kontrol edebilmek

- Din kaynaklı referanslar kullanarak siyasi meşruiyetlerini dini kaynaklara dayandırmak

- Gerektiği zaman koalisyon kurarak, eski iktidar tarafında olan yandaşları, milliyetçi eğilimli Arapları ve Sünni aşiretleri siyaset dışında bırakmak

- Bölgesel siyasi yalnızlığı kırabilmek ve güçlü bir yapılanma için İran'ın desteğini alabilmek

- ABD ile siyasi ilişkileri kullanarak iktidar için bu gücü kullanmak¹¹⁴

Mukteda El Sadr, 2003 Irak Savaşı'ndan sonra ABD ordu güçleriyle sadece iki kez çatışma yaşamıştır. El Sadr ABD'nin Irak'ta olan etkinliğine ve gücüne karşı tutumu, varlığını istememesi, siyasi konulardaki karşı görüşleri, İran ile yakın diyalogları ile dikkatleri üzerine çeken bir liderdir. El Sadr bunların yanı sıra aktif bir siyasi anlayışa da sahiptir. El Sistani tarafından yönetilen Havza'nın sessizlik siyasetine karşı olmuş, Havza'nın özellikle liderliğe geçmesini savunmuştur. Kum merkezli Ayetullah El Hairi isimli İranlı

¹¹⁴ Ayhan, a.g.m., s.14.

dini lideri örnek bir lider olarak görerek bu yaklaşımı benimsediğini ilan etmiştir.¹¹⁵

Sonuçta, Iraklı Şiiiler kendi içlerinde ideolojik ve siyasi bir bütünlüğe sahip olmamalarına rağmen 2003'ten sonra büyük ölçüde bir arada hareket etmişlerdir. El Sadr Akımı ile İDYK arasında silahlı çatışmalar çıkmasına rağmen, gruplar tam olarak birbirinden ayrılmamıştır. Şii grupların parçalanmasını engelleyen ana faktör, karşılıklarında eski iktidarı simgeleyen Sünni bir gücün bulunması olmuştur. Çünkü Şiiiler, Sünni Arapları İslamcı ya da Baasçı olarak ayırmamaktadır.¹¹⁶

Irak Geçici İdari Yasadaki 30. madde gereğince 30 Ocak 2005 tarihine gelindiğinde Irak parlamentosunun kurulması için seçimler yapılmıştır. Seçimler öncesinde hızlanan direniş eylemleri ve gerçekleşen saldırılar seçimlere yaklaşıldığında şiddetini daha fazla göstermeye başlamıştır. Yapılan seçimlerle birlikte gerçekleşen eylemler bir anda zirveye ulaşmış ve bu olaylarda birçok Iraklı sivil hayatın kaybetmiştir. Ancak saldırı ve tehditler netice vermiş ve nüfusun neredeyse %20-25'inde seçim gerçekleşmemiştir. Bu konuda da Sünnilerin yaşadığı bölgelerin durumu özellikle dikkat çekmektedir. Sünni nüfusun yaşadığı üçgen olarak bilinen yerlerde (Musul, Ramadi, Felluce, Tikrit ve Bağdat) seçim sandıkları açılmamış ve seçmenler oy kullanmaya gidememiştir. Tüm bunların yanı sıra özellikle seçimlere katılımın yoğun olduğu Şii yerleşim bölgelerinde ve Irak'ın kuzey kesimlerinde ise seçmenlerin nasıl kayıt altına alındığı veya aday listelerinin ve sonuçların incelenmesiyle ilgili önemli şüpheler oluşmuştur. Bazı bölgelerde kayıtlı seçmenler dahi oy kullanamazken Irak'ın kuzey kesimindeki Kürtler için bu oylamalar bir çeşit nüfus sayımı olarak ifade edilip dillendirilmeye başlanmıştır. Kerkük gibi önemli bazı yerleşim yerlerini oluşturmak istedikleri Kürt bölgesine dahil etmek

¹¹⁵ Yılmaz, *a.g.m.*, s.s.85-86.

¹¹⁶ Serhat Erkmn, (2007) "Orta Doğu'daki Değişim Ekseninde Irak Sorununu Anlamak", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Şubat Sayı 82, s.27.

istediklerinden dolayı bu gibi şehirlere özellikle İran'dan birçok Kürt'ü oy kullanmaları için taşımışlardır. Bunlara karşın bazı Türkmen yerleşimlerinde oy pusulası veya sandık dahi bulunamamıştır. Bu dönemde örneğin 200 bin kişinin yaşadığı Ramadi kentinde yalnızca 6 kişinin oy kullanabildiği haberleri yayılmıştır.¹¹⁷

Dolayısıyla 30 Ocak 2005 tarihinde yapılan bu seçim çalışmaları ancak bir deneme olarak kalmış, Irak'ın bu tür bir seçime henüz hazır hale gelmediği kanaati oluşmuştur. Irak Ulusal Meclisi normal şartlar altında 275 koltuk ve 4 yıllık bir süre için planlanmıştır. Bu dönemde resmi rakamlara göre 15 milyonluk Irak için seçimlere katılım oranı %58 olarak açıklanmış ancak bu rakamlar şaibeli durumu ortadan kaldırmamıştır.¹¹⁸

Şii politik oluşumunun simgesi olan Birleşik Irak İttifakı, yapılan seçimde 275 koltuklu Irak parlamentosunun 140'ını kazanmıştır. Seçimlerin neticesine göre oluşturulan meclis ve oluşturulan Başkanlık Konseyi tarafından Celal Talabani, Irak'ın Devlet Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Bu dönem Başbakanlık koltuğuna da İbrahim Caferi atanmıştır. İbrahim Caferi başkanlığındaki hükümet 28 Nisan 2005'te Irak Meclisi tarafından onaylanarak göreve başlamıştır. 31 üyesi bulunan hükümet 17 Şii, 8 Kürt, 6 Sünni, 1 Hıristiyan ve 1 Türkmen bakandan oluşurken 5 bakanlığa da vekâleten atamalar yapılmıştır.¹¹⁹ Özellikle Sünni gruplar tarafından boykot edilen seçimlerin sonucunda KDP ile KYB, Irak Ulusal Meclisi ve bölge meclisiyle ilgili ittifak yapmışlar ve oyların % 26'sını alarak Irak Ulusal Meclisi'nde 75 sandalyeye,

¹¹⁷ Zafer Kocael, (2007) *Türk-Amerikan İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Yakın Dönem Irak Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ekim, s.139

¹¹⁸ Serdar Güldal, (2009) *2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, s.93, İstanbul.

¹¹⁹ Şule Şahin, (2006) *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, s.63, İzmir.

bölge meclisinde de oyların % 73,8'ini alarak 111 koltuktan 82'sini kendilerine katmışlardır.¹²⁰

Şiiler, 2003 sonrası dönemde ülke genelindeki nüfusları ve oldukça örgütlü hareket etmeleri nedeniyle iddialarının altında bir seviyede olmalarına karşı siyasi karar sisteminin iki unsurundan en güçlüsü haline gelmişlerdir. Buna karşın Kürtler de bu ortamda Irak Geçici Yönetim Kanununun kendilerine sağladığı veto hakkının sunduğu pek de eşit olmayan siyasi güç sayesinde büyük bir iktidar gücü elde etmişlerdir. 2005 yılı Nisan sonlarına gelindiğinde Iraktaki yönetim kabinesi ağır pazarlıklar sonucunda Şii ve Kürt gruplar tarafından paylaşmıştır.¹²¹

Irak Kürtleri geçiş dönemi olarak da ifade edebileceğimiz bu dönemde yasaların kendilerine sağladığı haklara dayanarak Irak ulusal meclis seçimleri, Bölgesel Kürt meclisi ve ülkenin kuzeyinde bulunan Süleymaniye, Erbil ve Dohuk gibi şehirlerin il genel meclisi oylamalarını da yapabilmışlerdir. Yapılan bu seçimlerden sonra IKYY'nin başkanı olarak da Mesut Barzani seçilerek 12 Haziran 2005 tarihi itibariyle görev yapmaya başlamıştır. Hem Irak Ulusal Meclisi seçimlerinde hem de Kürtlerin kendi meclis seçimlerinde ittifak kuran KDP ve KYB Erbil, Süleymaniye ve Dohuk'taki il genel meclis seçimleri için ittifak yapmamış ve birbirlerinden bağımsız olarak seçime katılmışlardır. Bu 3 kentteki il genel meclisi seçim sonuçlarında KYB'nin, özellikle diğer ondört siyasi yapıyla ittifak yapmasına rağmen Mesut Barzani'nin başında olduğu KDP'den daha fazla oy alması Barzani'nin oylarının eskiye göre oldukça düştüğünün işareti olmuştur.¹²²

¹²⁰ Tefvik Hasan Güzel, (2009) *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, s.66, Ankara.

¹²¹ İsmail Dursun, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, s.164, Gebze.

¹²² Güzel, a.g.e., s.68

Türkmenler, bu seçimlere “Irak Türkmen Cephesi” çatısı altında katılmışlarsa da Şii Türkmenler bu ittifaka girmemiş ve “Şii Türkmen Partisi” altında örgütlenen “Türkmen İslami Birliği” ve “Vefa Hareketi” ile bu seçimlerde Şii İttifakı’na katılmışlardır. Ayrıca bazı Türkmen Partileri de Kürt İttifakının yanında yer almışlardır. Böyle bir bölünmüşlükle seçime giren Türkmenler kendi aralarındaki anlaşmazlığın sandığa yansımından kurtulamamışlardır. Seçimlerde bir takım usulsüzlüklerin yapılması ve can güvenliği sebebiyle Türkmenlerin seçime katılımı da düşük olmuştur. Türkmenlerin bulunduğu bölgelere yeterli oy pusulaları gitmemiş, gelen oy pusulalarında da Türkmen partilerin amblemlerine yer verilmemiştir. Ayrıca seçim günlerinde Türkmen bölgelerinde silahlı Kürt grupları eliyle şiddet olayları görülmüştür. Dolayısıyla bu atmosferde yapılan seçimlerde Türkmen adaylar, Irak genelinde yaklaşık olarak 94.000, Kerkük il merkezinde ise 74.000 oy almışlardır. Alınan bu oylar seçmen sayısına göre Türkmenlerin oy oranını yansıtmamıştır. Çünkü sadece Telafer şehrinde 400.000'den fazla Türkmen bulunmaktadır. Oyların dağılımına göre Kerkük vilayeti İl Genel Meclisinde toplam 41 üyesinin 26'sını Kürtler kazanmış, Türkmenler ise sadece 6 üyelik kazanabilmişlerdir. Sonuç olarak nüfuslarıyla orantılı bir temsil hakkı kazanamayan Türkmenler Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde de ikinci plana itilmişlerdir. Bu durum aynı zamanda “federal” bir yapıya gidildiğinde Türkmenlerin çoğunlukta oldukları yerlerde bir bölge oluşturmalarına da engel olabilecektir.¹²³

15 Ekim 2005 tarihinde Irak yeni Anayasa taslağını oylamaya açmıştır. Gerçekleşen halk oylamasının hemen ardından, siyasi gidişatın yol haritasını belirleyen seçimler ise 15 Aralık 2005 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte Cumhurbaşkanı olarak göreve gelen Celal Talabani 22 Nisan 2006'da Nuri El-

¹²³ Sabriye Deliceoğlu, (2006) *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, s.66-67, İstanbul.

Maliki'yi yeni hükümet için görevlendirirken Maliki, 40 koltuktan oluşan Bakanlar Kurulunu ve yeni Irak Hükümeti'ni 20 Mayıs 2006'da kurmuştur.¹²⁴

Seçimlere özellikle 5 tanesinin etnik, dini temeller üstüne kurulmuş olması yönüyle toplam 21 grup, ittifaklar kurarak katılmıştır. Abdülaziz Hâkim tarafından kurulan “Birleşik Irak İttifakı”, “Kürt İttifakı”, Eskiden Başbakanlık yapan İyad Allavi'nin “Ulusal Birlik İttifakı”, Başbakan Yardımcılığı yapan Ahmed Çelebi'nin “Ulusal Kongresi” (Bu yapı özellikle Liberallik yanlısı Şii gruplar ve saltanatı savunanların birlikte oluşturduğu bir listedir). Ayrıca “Uzlaşma Cephesi (İslam Partisi, Halk Konferansı ve Ulusal Diyalog Konseyi gibi Sünni grupları bir araya getirmiştir)” ve “Ulusal Diyalog Cephesi de (Ulusal Diyalog Konseyi'nin yöneticilerinden Salih Mutlak'ın çevresinde toplanan Sünnilerden oluşmaktadır)” dikkat çeken ittifaklardır. Bu ittifakları meydana getiren ve önderlik eden gruplara bakıldığında dikkat çekenler şunlardır:¹²⁵

Birleşik Irak İttifakı'nı Oluşturan Gruplar:

1. “Irak İslam Devrimi Yüksek Meclisi (Abdülaziz Hekim)”
2. “Dava Partisi (İbrahim Caferi)”
3. “İslamî Fazilet Partisi (Nedim Cabiri)”
4. “Sadr Bloğu (Hasan Rebi)”

¹²⁴ Zeyid T. Abdullgfor, (2011) *2003 Yılından Sonra Irak'ın Sosyal Politik Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, s.35, İstanbul.

¹²⁵ Alptekin Dursunoğlu, (2006) “Irak ve 15 Aralık Seçimleri”, *Yakın Doğu Haber*, Ocak http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.

5. “Irak Hizbullah'ı (Hasan Sâri)”
6. “Bedir Örgütü (Hâdi Amiri)”
7. “Türkmen İslam Birliği (Abbas Beyati)”

Kürt İttifakını Oluşturan Gruplar:

1. “KDP (Mesut Barzani)”
2. “KYB (Celal Talabani)”
3. “Irak Kürdistan Demokrat Partisi (Kemal Şakir)”
4. “Kürdistan Sosyal Demokrat Partisi (Ahmet Hac Muhammet)”
5. “Kürdistan Emekçiler Partisi (Kadir Aziz)”
6. “Türkmen Kardeşlik Partisi (Velid Şirket)”
7. “Keldani Demokratik Birliği (Eblehed Okaryim)”
8. “Kürdistan İslamî Cemaati (Muhammed Hamid Ali)”

Allavi'nin Listesi:

1. “Ulusal Birlik Hareketi (İyad Allavi)”
2. “Bağımsız Irak Heyeti (Fellah Hasan Nakib)”
3. “Türkmen Aşiretleri ve Seçkinleri Cemiyeti (Abdülhamit Ahmet Beyati)”

4. “Irak Komünist Partisi (Hamid Mecid Musa)”

5. “Irak Demokratik Birliği (Adnan Paçacı)”

6. “Irak İçin Vefa Birliği (Hazım Őa'lan)”

7. “İraklılar (Gazi el-Yaver)”

Ahmed elebi'nin Ulusal Kongresini Oluşturan Gruplar:

1. “Irak Ulusal Kongresi (Ahmet Çelebi)”

2. “Irak Meşrutiyet Partisi (Cevad Bulanî)”

3. “Irak Meşrutiyet Hareketi (Ali bin Hüseyin Haşimî)”

4. “Türkmen Karar Partisi (Türkmen Cephesi eski lideri Faruk Abdullah)”

Irak UzlaŐı Cephesini Oluşturan Gruplar:

1. “Hizb-i İŐlami (Tarık Haşimi)”

2. “Irak Ehl-i Sünnet Genel Kongresi (Adnan ed-Duleymi)”

3. “Irak Ulusal Diyalog Meclisi (Halef Ulyan)”

Ulusal Diyalog Cephesini Oluşturan Gruplar:

1. “Irak Ulusal Cephesi (Salih el-Mutlak)”

2. “Özgür Irak'ın Birliği İçin Ulusal Cephe (Hüseyin Luheybi)”

3. “Irak Demokratik Cephesi (Fehran Havas Sadid)”

4. “Birleşik Irak'ın Evlatları Hareketi (Ali Abdullah Halife)”

2005 seçimleri genel olarak Irak'taki laiklik yanlısı ve radikaller arasındaki tüm dengeleri etkilemiş görünmektedir. Özellikle Şii ve Sünni ılımlı grupların seçimlerde başarı gösterememesi sebebiyle, parlamentoda ikinci büyük grubu oluşturan Kürtlerin Irak'ın siyasi yapılanmasındaki önemi artmıştır. Bundan sonra Irak'taki yeni siyasi dengeler ise Irak'ın kuzeyindeki Kürtler lehinde gelişme gösterme eğilimine girmiştir. Yeni anayasa ile de Irak'ın devlet yapısı federe sisteme dönüştürülmüştür. Meydana gelen yeni federal yapılanmada demografik her türlü üstünlüklerinin yanında özellikle politik açıdan iyice güçlü hale gelen Şii blok karşısında denge unsuru olarak sadece Kürtler kalmıştır.¹²⁶

Seçimler, mezhepsel açıdan Sünnilerle Şiiilerin arasını açarken Araplarla Kürtler arasında da etnik ayrılıkları iyice körüklemiştir. İyice belirginleşen bu ayrılıkların tetiklenmesi neticesinde meydana gelebilecek herhangi bir iç çatışma ortamı etnik veya mezhepsel açılardan bakıldığında çevre ülkelere de sıçrayacak bir potansiyeli barındırmaktadır. ABD ise dengeyi muhafaza etmeyi tercih etmiş ancak bölgede Kürtlerin daha aktif rol almasına yönelik bir eğilim göstermiştir.

Seçimlerden önce de işgalin ardından kurulan Geçici Yönetim Konseyi'nde (GYK) güçlü bir şekilde temsil edilmeye başlayan Iraklı Şii gruplar 25 üyeden oluşan GYK'nın 13 sandalyesine sahip olmuşlardı. GYK'nın görevlerini geçici bakanları atamak, Irak dış politikasını işgal güçleri ile birlikte belirlemek, bütçeyi onaylamak ve Irak'ın yeni anayasasını hazırlamak olarak

¹²⁶ BÜSAM, (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM, s.9, İstanbul.

düşündüğümüzde GYK içinde çoğunluğu elde tutan Şii'lerin yeni Irak yönetiminde ne kadar güçlü bir konuma geldiklerini görmezden gelmek mümkün değildir. Diğer taraftan Şii grupların tek bir düşünceye sahip olmamaları laik ve dindar Şiiiler olarak iki gruba bölünmüş olmaları ise ellerini zayıflatan bir unsur olarak sayılabilir. Seçimlerle birlikte hâlihazırda Irak parlamentosu ve merkezi hükümetinde Şii hâkimiyeti oluşmasına rağmen hem parlamentoda hem de hükümette Şiiiler arasında da parçalı bir yapı mevcuttur.

Mart 2003'te Saddam yönetiminin sona erdirilip ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında politik olarak güçlenen ve önemli bir unsur olan Şiiileri ise İran, bir dış politika aracı olarak kullanmak isteyecek, Pakistan'dan Orta Doğu'ya oradan Lübnan'a kadar ortaya çıkan Şii ekseninin tamamlanan bir parçası olarak düşünecektir.¹²⁷

Sonuç olarak 30 Ocak 2005 tarihinde gerçekleşen Irak genel seçimlerinde her ne kadar demokratik bir seçim yapıldığı iddia edilse de Orta Doğu ve Irak'a barış veya düzenin geldiğinden bahsetmek mümkün olmamıştır. Görünürde bir demokrasi ile gerçekleşen seçimler Irak toplumunun yaşadığı etnik çatışmalara ve siyasi istikrarsızlıklara bir çözüm olmamıştır. Irak halkının farklı kesimlerini oluşturan özellikle laikliği isteyen Kürtler ile anayasanın eninde sonunda İslam hukukuna göre belirlenmesini isteyen Şii topluluklar birbirlerinden çok farklı beklentilerle hareket etmektedir. Bugün itibariyle Irak'ın siyasi geleceği belirsiz bir durumdadır. Ülkedeki farklı kesimler fikir birliğine o dönemde de günümüzde de halen varabilmiş değillerdir. 13 Şubat 2005 tarihinde açıklanan seçimler incelendiğinde de bugünkü istikrarsızlığın o günlerden beri değişmediği görülür.

¹²⁷ Ofra Bengio, (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.

3.4. Politik Yönelimler

15 Aralık 2011’de verilen karar gereği ABD’nin Irak’taki askeri güçlerini resmi açıdan çekmeye başlamasının üstünden bir gün bile geçmeden Başbakan Maliki özellikle Sünni olan siyasetçileri hedef alan bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu yaklaşım Irak’ı tekrardan bir mezhep çatışmasının içine çekmiştir. Başbakan Maliki 28 Kasım 2011’da kendisinin doğrudan hedef aldığı ileri sürmüştür. Saldırıların arkasında Sünni liderlerin olduğu iddiasıyla Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el Haşimi’ye de Yüksek Mahkeme tarafından yurt dışı yasağı getirilmiş, ardından da tutuklama kararı alınmıştır. Maliki’den kaynaklanan bu tutum karşısında Irakî listesine bağlı Bakanlar hükümetten çekilmişlerdir. Sünni ve Kürt vekillerin Meclis çalışmalarına katılmayacaklarını açıklamışlarıyla birlikte parlamenterlerin yargılanmasının önüne geçilmiştir. Ayrıca bu eylem Başbakan Maliki ve Şii liderlere Irak’ta otoriter ve mezhepçi politikalarının kabul edilmeyeceği yönünde güçlü bir mesaj olmuştur.¹²⁸ Irak’taki neredeyse tüm kesimler bu durumun sorumlusu olarak otoriter bir yönetim kurma amacına sahip olduğunu düşündükleri başbakan Maliki’yi sorumlu tutmuşlardır.

Başbakan Maliki’nin Sünni liderlere terör saldırılarıyla ilişkili oldukları gerekçesiyle baskı kurmaya çalışması, ülkede yönetim açısından bir kırılma olarak algılanmıştır. Ayrıca terör saldırılarının engellenememesi sebebiyle 2011 başından itibaren hükümete duyulan güvensizlik derinleşmiştir.¹²⁹ Maliki’nin bu tutumu Irak Anayasası’nı çiğneme girişimi olarak değerlendirilmiş, bu karardan

¹²⁸ Veysel Ayhan, (2011) “*Irak’ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak’ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali*”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3002> (Erişim Tarihi: 14.07.2014)

¹²⁹ BÜSAM, (2009) *ABD’nin Irak’tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM, s.9, İstanbul.

sonra Şii partiler yeni bir hükümet formülü üzerinde çalışmaya başlamış, ülkede de Şii-Sünni gerginliğinin tırmandırması hız kazanmıştır.¹³⁰

Sünni kesimler ise Maliki'yi otoriter bir yönetim anlayışı sergileyerek ülkenin birliğini yok etmekle suçlamıştır. Sünni bakanların hükümetten çekilmesiyle birlikte Selahattin Vilayet Meclisi'nin federe bölge kurulması yönündeki kararının ardından Diyala Vilayet Meclisi de bu yönde bir girişimde bulunmuştur. Anbar Vilayet Meclisi üyeleri de federe vilayet kurulması yönünde adımlar atmışlardır. Sünnilerden gelen federe vilayet oluşturma istekleri Maliki yönetimi tarafından Anayasa'dan kaynaklanan boşluklar kullanılarak engellenmeye çalışılmıştır.¹³¹ Bu konuda referandum çalışmalarının hukuki olarak yapılabilmesi için Bağdat yönetiminin seçim çalışmalarına girişmesi gerekmiştir. Görüldüğü gibi Başbakan Maliki'yi otoriter bir yönetim kurmakla suçlayan Sünni Araplar aynı zamanda Maliki'yi ülke bütünlüğü karşısında en büyük engel olarak kabul etmişlerdir. Sünni grupların liderlerini kontrol etmeye çalışan Maliki yönetimine tepki olarak Sünni liderlerin federe vilayetler kurma istekleri aslında Sünni Arapların güvenli bir ortamda yaşama arzusundan ileri gelmektedir. Daha önce Irak içinde federe bölgeler kurulmasına karşı çıkan Sünniler Maliki'nin baskı ve yıldırma politikası karşısında tepki göstermişlerdir.

Ancak Sünnilerin kurmak istediği federe vilayet sınırları içinde tartışmalı toprakların bulunması, özellikle Diyala ve Musul bölgesinde Sünni Araplar ile Kürtleri karşı karşıya getirmiştir. Ayrıca bölgede yaşayan Şii kesimler de federe vilayet taleplerine karşı çıkmışlardır. İkinci anlaşmazlık ise yetkilerin paylaşımında ortaya çıkmıştır. Irak'ta Federe Kürt Bölgesi facto

¹³⁰ Doğan Şentürk, (2003) *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, s.120, İstanbul.

¹³¹ Ali Özbilgeç, (2007) *Ortadoğu ve Şiilik: Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, s.41, Konya.

olarak Bağdat'taki merkezi yönetime kabul ettirilmiştir. Kurulacak bölgelerde yetkilerin paylaşımının Federe Kürt Bölgesi ile yapılacak yeni anlaşmalara dayanmak zorunda olması Şiiilerle Sünnilerin süreci yönetmesinde büyük bir engel olmuştur.¹³² Üzerinde halen tartışmalar devam eden toprakların yanı sıra yetkilerin paylaşımı ve özellikle de mali konular sorun olmaya devam etmektedir. Ayrıca Barzani kontrolündeki Kürt özerk bölgesi ile Başbakan koltuğundaki Maliki arasında yaşanan petrol gelirlerine yönelik devam eden sorunlar da bir çözüme kavuşmamış görünmektedir.

Sonuç itibariye Sünni liderlerin üzerlerindeki baskıların arttırmasını sekiz bakanın istifasıyla protesto etmelerinin ardından Maliki'nin de yerlerine yeni bakanları atayacağını ilan etmesi tehdidinde bulunması aslında sorunun kısa sürede çözülmeyeceğini göstermiştir. Bu baskıcı politikalar kısa sürede Irak'ı bir mezhepsel şiddet çatışmasının içerisine sürüklemiştir. Bağdat'ta sivillere yönelik saldırılar artmış, Maliki'nin ülkeyi parçalamaya yönelik politikaları Şii liderler tarafından da kabul görmemiş, Şii liderden Mukteda Sadr da yeni bir ulusal plan ortaya atmıştır. Görünen o ki ABD'nin çekilmesinden bir gün sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Başbakan Yardımcısı ve Maliye Bakanı gibi Irak'ın önemli liderleri arasında yaşanan gerginlik, Irak'ın birliğini koruyacağı yönündeki beklentileri zayıflatmıştır.¹³³

3.4. ABD'nin Çekilmesi Sonrasında Şiiilerin Durumu

Irak'ta nüfusun yüzde 60'ını oluşturan Şiiiler özellikle savaş sonrasında fazla homojen bir grup görüntüsü verememişlerdir. Bunun bir sebebi her Şii grubunun Irak'ın geleceği ile ilgili politik yaklaşımlarının farklı olmasıdır. Şii

¹³² Bengio, O. (1996) "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.

¹³³ Veysel Ayhan, "Irak'ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak'ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali", TUİÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/76-veysel-ayhan-tum-yazilari/2546-irakta-sii-sunni-gerginligi-irakin-federe-bolgelere-bolunmesi-ihhtimali>

gruplar arasında milliyetçilik ve dini inanışları ön plana çıkarmadaki farklılık da homojen bir yapı kurulamamasında etkili olmuştur. Bu yönüyle Irak'ta bulunan Şii gruplar incelendiğinde bu ayrışma görülecektir.

Irak'taki Şiilerden Sadr ailesi olarak bilinen grup, Şiiler arasında en bilinir ve popüler grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Şiilerin 1991 yılındaki başarısız ayaklanma girişimleri sonrasındaki operasyonlarda Necef kentindeki Sadr sülalesi hedef alınmıştır. Bu ailenin önde gelen tüm isimleri 1980'den 2003'e kadar geçen 23 yıl süresince Saddam yönetimince öldürülmüştür. Sadr grubunun lideri olup 1999 yılında öldürülen baba Sadr da oğlu gibi popüler bir lider olan Ayetullah Muhammed Sadık el-Sadr'dır. Necef'te bulunan ve "Havza Okulu" olarak bilinen yerde öğrencilik yapan Mukteda el-Sadr zamanla babasının adını kullanarak özellikle siyasi konulardaki çıkışlarıyla kendini gösteren ve popüler olmaya çalışan bir lider olarak dikkat çekmiştir. Şiilerin çok itibar ettiği dini liderleri ve özellikle de imamları yetiştirmesiyle meşhur olan Havza Okulu içinde oldukça etkin olmaya başlayan ve birçok grubu da kontrolü altına alan El-Sadr, diğer taraftan Kerbela, Necef, Bağdat ve Nasiriye gibi şehirlerde de yoğun destek bulmuştur.

Mukteda Sadr'ın babası İran'ın Şiiler üzerindeki etkinliğini kırmak için Saddam tarafından öne çıkarılmıştır. Mukteda El-Sadr da ilk önce İran karşıtı söylemi ile ortaya çıkmıştır. Mukteda Sadr'ın ortaya çıktığı ilk zamanlarda özellikle İran bu duruma kuşkuyla yaklaşmıştır. Bunda Sadr'ın ilk zamanlarda Arap olmayan Şii din adamlarının Irak'tan çıkmasını istemiş olması da etkili olmuş ve İran'ın tepkisini çekmiştir. İran, Mukteda Sadr'ın bu isteğinden hoşlanmasa da onun Amerika karşıtı söylem ve tutumundan yararlanmak istemiştir. Zaman içinde İran'ın Mukteda El-Sadr ile oldukça iyi ilişkiler geliştirdiği görülür. Birçok konuda olduğu gibi Irak-İran ilişkilerinde de özellikle İran, Şii nüfustan yararlanmak istemiştir.¹³⁴

¹³⁴ Arif Keskin, (2007) "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*, s.46.

ABD işgaline karşı en sert tepkiyi gösteren Şii grup olan Sadr grubu direniş konusunda Sünnilerle de işbirliğine gitmiştir. Sadr grubu bu süreçte giderek İrancılaşan bir grup olarak nitelenir olmuştur. Sadr grubu Amerika'nın oluşturduğu Irak'ı yeniden yapılandırma sürecine katılmayı reddetmiş ve bu direnişi sürdürme kararı almıştır. Bu sebeple Sadr grubunun geçici olarak dahi olsa Irak yönetiminde yer almaması dikkat çekmiştir.¹³⁵

Irak'taki diğer Şii grup ise merkezi Tahran'da bulunan Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'dir. İİDYK ile Sadr grubu rekabet halinde olmuştur. İİDYK, 1980'de İran'a kaçan eski bir Dava üyesi olan Ayetullah Muhammed Bekir el-Hekim tarafından 1982'de kurulmuş ve liderliğini de bir suikaste öldürülünceye kadar Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim yapmıştır. Ayetullah Muhammed Bekir El-Hekim İran'daki 23 yıllık sürgünden sonra Mayıs ayında Necef'e geri dönmüştür. Bekir el-Hekim'in ölümünden sonra ise hareketin başına kardeşi ve GYK üyesi olan Abdül Aziz el-Hâkim getirilmiştir. 1982 yılında birçok örgütün birleşmesiyle ortaya çıkan İİDYK, tamamen İran'ın siyaset anlayışını benimsemiştir.¹³⁶

Irak'ta, İran örneğinde olduğu gibi dini esaslara dayalı bir devlet kurmayı amaçlayan grup işgalle birlikte Amerika ile fazla sorun yaşamadan Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde kendine iyi bir konum elde etmeye çalışmıştır. Aslında bu durum grubun İran ile arasındaki ilişkilerinde soğukluğa yol açmıştır. 10-15 bin kişilik "Bedir Tugayı" adlı silahlı bir gücü bulunan ve Irak'taki en organize Şii grup olarak bilinen El-Hakim grubu ABD'ye karşı ılımlı mesajlar verdiği için diğer Şii gruplar tarafından eleştirilmiştir.¹³⁷

¹³⁵ Doğan Şentürk, (2003) *Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, s.123, İstanbul.

¹³⁶ Şentürk, a.g.e., s.123

¹³⁷ Tayyar Arı, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, s.523-527, İstanbul.

Ayetullah Ali el-Sistani grubu ise Irak'taki Şii din âlimlerinin en başında gelmektedir. Ayetullah Ali el-Sistani politik faaliyetlere girmekten ziyade dini lider konumda kalmayı tercih etmiştir. Saddam rejiminin iflah olmaz bir muhalifi olan Sistani, diğer Şii din adamlarına da savaş sonrası Irak'ta oluşturulan siyasi platforma mesafeli durmalarını önermiş, fakat Sistani'nin sözleri Şiiler arasında çok fazla önemsenmemiştir. Sistani aynı zamanda Necef'teki hem Şiiler nezdinde ülkedeki en yüksek dinsel otorite ve kutsal mekânların koruyucusu konumunda olan Havza'nın hem de Şii din okulunun 10 kişilik yönetim kurulunun başkanıdır.¹³⁸

Irak'taki bir diğer Şii grup Dava'dır. 1958 Darbesi'nden sonra Cemiyet-ül Ulemaül Din (Din Alimleri) öncülüğünde Necef Kenti'nde kurulan grubun öncelikli amacı bir İslam Cumhuriyeti kurmak olmuştur. Bu amacını gerçekleştirmek maksadıyla da ilk denemesini 1974 yılında Hüseyini törenlerinin protestolara dönüşmesiyle gerçekleştirmek istemiştir. 1977 yılında ise grup Necef-Kerbela arasında yürüyüşler düzenlemiştir. El-Dava İran Devrimi ile birlikte daha da radikalleşmiş ve 1982 yılında İran'a taşınmak zorunda kalmıştır. Grup İran'a taşınmayla birlikte tüm faaliyetlerini yurt dışından ya da yeraltından yürütür hale gelmiştir. Bundan sonra ise Kuveyt, Lübnan, Irak gibi ülkelerdeki birçok sabotaj ve şiddet eylemine karışmıştır. Grup bir süre sonra İran'dan da uzaklaşarak İngiltere ile Suriye-Suudi Arabistan eksenine yönelmiş ve eylemlerine Londra'da devam etmek zorunda kalmıştır. Grubun lideri Muhammed Nasiri işgalden sonra Irak'a dönerek grubuna destek arayışına çıkmıştır. Dava grubu GYK'nde İbrahim el-Caferi ile temsil edilmiştir.¹³⁹

¹³⁸ BÜSAM,(2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM, s.9, İstanbul.

¹³⁹ Ayubi, N. (1993) *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alogan, Cep Kitapları A.Ş., 1993, Cep Kitapları no.110, Düşün no.5.

Irak Şiiilerini temsil eden başka bir isim de merkez yönetimi Londra'da olan ve 1992 yılında kurulan Saddam Hüseyin muhalifi Irak Ulusal Kongresi'nin Başkanı Ahmet Çelebi'dir. Çelebi'nin geniş bir tabanı olmadığı işgali izleyen süreçte kısa zamanda anlaşılmıştır. Ahmet Çelebi de Abdül Aziz el-Hakim ve İbrahim el-Caferi gibi hem GYK üyeliğine hem de dokuz kişiden oluşan Başkanlık Konseyi üyeliğine seçilmiştir.¹⁴⁰

Şii Türkmenler ise genel olarak hem sayı hem de etkinlik olarak zayıf bir grup olarak kalmışlardır. Ayrıca Şiiiler arasındaki siyasi etkinlik özellikle Arap Şiiiler tarafından yürütülmekte ve siyasi olarak da bu grubun sözü geçmektedir. Bu noktada Şii Türkmenler daha çok kültürel bir yapı kalmış ve siyasi olarak da etkileri görülmemiştir.

Irak'ta Şii hareketini yürüten El-Dava ve İslam Devrimi Yüksek Konseyi arasında itilaflar da mevcuttur. Her iki grup da rejime karşı faaliyetlerde bulunmaktadır. Genel olarak ise Şiiiler ABD tarafından sunulan ve uygulanan Irak projesine sıcak bakmamakta ve Irak'taki rejiminin değişmesinin ve yeni yönetimin Iraklılar tarafından yapılmasından yana olduklarını her fırsatta tavır ve söylem düzeyinde dile getirmektedirler.¹⁴¹

¹⁴⁰ Tayyar Arı, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, s.523-527, İstanbul.

¹⁴¹ Arif Keskin, (2007) "Irak'ta ABD-İran Savaşı", *Stratejik Analiz*, s.45

SONUÇ

Çok uluslu ve çok mezhepli stratejik bir ülke olarak Irak, kuruluş yıllarından bu güne mevcut halkın çok çeşitli kimliklere sahip olarak yaşamaları yönünden oldukça karmaşık bir ülkedir. Bu yönüyle de Irak siyasi hayatının en önemli dinamiklerinden birisi bu çeşitliliktir. Bununla birlikte, kurulduğu tarihten itibaren askeri darbeler ve savaşlar ile ülke içindeki siyasi etnik temsil sorunlarının getirdiği gerilimler ve çatışmalar, bu karma nüfus yapısını oluşturan unsurlar arasında onarılması güç ve uzun zaman alacak gerilimler yaratmıştır. Bu açıdan Irak'a bakıldığında, etnisite farklılıklarının politik çatışmalara ve yoğun muhalif hareketlere evrilmesinin toplum içindeki etnik ve mezhepsel kırılmalara doğrudan doğruya katkıda bulunduğu görülmektedir.

İngiltere hâkimiyetinin olduğu yıllarda Irak politikası, azınlıklar üzerinden şekillenmiştir. Toplumsal desteği olmayan azınlıklar, iktidarlarını devam ettirebilmek için başka hakim güçlerin desteğini ve yönlendirmelerini almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle de Irak siyasetinde özellikle İngiltere ile birlikte azınlıkların desteklendiği ve bu sayede de azınlık durumundaki Sünnilerin iktidar olduğu buna karşın çoğunluk olan Şiiilerin ise bu dönem hariç hiçbir dönemde yönetime gelemediği görülür. Bu yaklaşımın genel olarak İngilizler tarafından yürütülen bir anlayış olmasından ve kontrol edilebilir bir azınlığın iktidarda bulunmasının güçlü bir çoğunlukla kıyaslandığında özellikle tercih edilmesinden bahsetmek mümkündür. İngiltere tarafından Irak'ın vesayet olarak adlandırılacak şekilde yönetim altına alınması sonrasında şekillenen yönetim ve siyaset yapısına direnç gösteren özellikle Şii kökenli Araplar, Irak iç siyasi hayatında neredeyse tüm grupların muhalifi konumunda olmuşlardır.

Baasçılar, Irak milliyetçileri, komünistler, İslamcılar gibi tüm gruplar çoğu zaman özellikle Şiiilerle ya muhalif konumunda olmuşlar veya çıkarları gereği ittifak kurmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla Şiiiler Irak'taki tüm muhalif

hareketlerin bir çeşit kesiştiği ortak bir alan oluşturmuşlardır. Ancak Irak'ın siyasi geleceğini etkileyebilecek etnik veya mezhepsel tüm yapılar, ülkenin genel siyasi hayatını anlamak açısından tek başlarına yeterli olmazlar. Orta Doğu'daki birçok ülkede olduğu gibi burada da aşiretçilik yapısı, toplumsal yapının siyasi hayata etkilerinin anlaşılabilmesi için büyük önem arz etmektedir.

20. yüzyıla bakıldığında özellikle Saddam Hüseyin'in devrildiği döneme kadarki hiçbir zaman diliminde Şii toplulukların Orta Doğu'da modern şartlarda bir Arap ülkesini yönettiği görülmemiştir. Ancak son gelişmeler ışığında bakıldığında artık Bağdat, Şii Arapların bir güç merkezi konumundadır. Savaş sonrasında yeniden şekillenen Irak iç siyasetinde dikkat çeken en temel kriter ülkenin artık hem etnik hem de mezhepsel açılardan birbirinden tamamen ayrılmaya başladığı gerçeğidir. Bu açıdan ülkedeki siyasi gruplar da bu konuda oldukça sorumluluk sahibi görünmektedirler. Bu gerilimli ortamda pek tabii ki her bir etnik grup kendi büyüklüğü, siyasi hayatta öteden beri oynadığı rol ve işgal ettiği konumu itibariyle farklı eğilimler sergilemektedir. Bugünkü ortamda Irak'lı Şiiler ve Kürtler ayrıcalıklı bir konum kazanmış durumdadırlar. Uzun yıllar iktidarı elinde bulunduran Sünni Araplar ise bu tarihsel deneyim sonucu arka plana itilmişlerdir. En kalabalık nüfus grupları ve siyasi odaklar olarak yine bu üç aktör Irak'ın yeniden yapılanmasında belirleyici rol oynamaktadırlar.

Ancak bu değişen güç dengesi bölgesel bazı tepkilere de sebep olmuştur. Bazı Orta Doğu ülkelerinin desteğini alan selefi radikal gruplar şiddet ve terör eylemlerine girişmiş, İŞİD (Irak Şam İslam Devleti) gibi örgütler özellikle Şiilere yönelik bir yıldırma hareketi başlatmışlardır. Ülke içindeki Şii gruplar arasında da tam birlik bulunmamaktadır. Ancak Sünni gruplara karşı oluşan doğal ittifak sayesinde bugün artık Şiiler Irak'ın tek gücü haline gelmişlerdir. 2003 öncesi dönemde tamamen iktidarı elinde tutan Sünni gruplar bu dönemden sonra güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. ABD tarafından yapılan tüm müdahale ve çatışmalarda da Sünni grupların hedef alındığı bir gerçektir. İktidarla çatışan ABD, doğal olarak Sünnilerle de çatışmış ve bu durum yeni bir

karşı hareket başlatmıştır. Selefi anlayışlı Sünniler tarafından başlatılan tüm şiddet hareketleri hedef olarak öncelikle ABD ve batılı güçleri seçmiş olsa da bu şiddet hareketleri zaman içinde yeni iktidarı temsil eden Şii'lere de yönelmiştir. İŞİD'in ortaya çıkmasında da bu eğilimlerin ve yeni Şii iktidar yapısının hedef seçilmesinin etkisi büyüktür. Ancak İŞİD'in bir strateji olarak Şii'lerle doğrudan çatışmadığı bunun yerine kendisine yeni bir iktidar alanı oluşturmaya çalıştığı da dikkat çekmektedir. Bu argümanlar dikkate alındığında İŞİD'İN stratejik olarak bir mezhepsel çatışmayı hedeflemediği bunun yerine elinden alınan iktidar gücünü başka bir sahada yeniden kazanmaya çalıştığı söylenebilir.

ABD'nin Irak üzerindeki hakimiyeti 1991 işgali ile başlamaktadır. Daha önceki yıllarda iletişim olmasına karşın etkin ABD hareketliliği bu işgal ile başlar. Ancak o dönemlerde de Saddam bir müttefik olarak ABD tarafından kullanılmış ve ilişkiler daha çok bölgesel bir ittifak şeklinde yürütülmüştür. Bölgesel dengelerin değişmesi ve Şii'lerin eskiye göre daha etkin bir siyasi mücadeleye girmeleri neticesinde Saddam'ın da yönetimi zayıflamış ve nihai olarak da devrilmiştir. ABD açısından bölgesel ve dönemsel ittifakların yanısıra uluslararası ilişkilerin doğal bir seyri olan çıkar ilişkileri de önemlidir. Bu yönüyle ABD 2003 sonrası dönemde yükselen Şii etkisini görmüş ve yeni dönem ilişkilerini bu dengelere göre kurmuştur. Dolayısıyla 2003 sonrası ABD-Şii ilişkilerinin özellikle geliştiğini iddia etmek mümkündür.

İran, Irak açısından her ne kadar eski bir düşman olsa da bugünkü siyasi ortamda oldukça önemli bir müttefiki olma yolundadır. Irak siyasetinde Şii etkinliği arttıkça İran da doğal olarak Irak'ın iç ve dış siyasetinde etkin bir yere sahip olmaktadır. Orta Doğu coğrafyasındaki İran'ın ulusal çıkarları ve stratejik tüm yaklaşımları, esasında din eksenli siyasi hesaplar üzerinden yürütülmektedir. Bu yönüyle İran, bölgedeki Şii mezhepçiliğini en iyi kullanan ve bu durumdan en fazla istifade eden ülke konumundadır.

İran tüm siyasi hareketlerinde dini liderleri veya bağlantılı olduğu mezhepsel grupları iyi kullanmak suretiyle Orta Doğu'nun farklı coğrafyalarına varlığını devam ettirmekte ve gücünü de her geçen gün artırmaktadır. İran'ın Irak halkının çoğunluğunu oluşturan Şiilerle aynı mezhebi paylaşması ve Saddam döneminde milyonlarca Iraklı göçmeni ülkesine kabul etmesi de kendisini Irak halkı nezdinde önemli bir müttefik konumuna getirmiştir. Iraklı göçmenlere öğrenim ve sağlık hizmetleriyle birlikte diğer birçok alanda hizmetler veren İran bu göçmen Iraklıların ülkelerine dönerek bugünkü Irak devlet kademelerinde yer almasıyla ülke yönetiminde etkin olma fırsatı yakalamıştır.

Ayrıca Irak Şiileri ile İran Şiileri çoğunlukla birbirinden ayrı gruplar olarak görülmüşler hatta Şiilerin merkezinin neresi olacağına yönelik tartışmalarda da bu iki grup rakip olarak konumlanmışlardır. Dolayısıyla ABD, bölgesel politikalarında Irak Şiilerini desteklerken bu grubun İran ile bir bağlantısı olmadığını düşünmektedir. Bu tespit genel olarak doğru olmakla birlikte İran'ın çalışmaları ise gözden kaçırılmamalıdır. İran Şiilerin lideri ve bölgesel hakimi olmak için Irak Şiileriyle yakın ilişkiler kurmaya gayret etmekte hatta çoğu zaman desteklemektedir. Ancak Irak Şiilerinin tamamen İran Şiileri ile hareket ettiğini günümüz itibarıyla iddia etmek mümkün değildir. İran Şiilerinin bugünkü durumlarında sadece dini jeopolitik yaklaşımlar değil Şah dönemi İran kültürünün etkisi bir hayli fazladır. Bu nedenle İran ile Irak Şiileri birbirlerinden ontolojik olarak da farklı anlayışlara sahip topluluklardır. İran Şiileri Pers İmparatorluğu ve Şah dönemi iktidar yapısını biraz değiştirerek devam ettirirken Irak Şiilerinde böyle bir altyapı bulunmamaktadır. Irak, Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra bağımsız olmuş bir devlettir. İktidar yapısı ve siyaset anlayışı olarak İran ile benzeşmemektedir. Bu nedenle de Irak Şiilerinin İran benzeri bir iktidar yapısı hayal ettiklerini düşünmek dayanaksız bir fikir olarak düşünülmektedir.

Bu çıkarımlardan görülmektedir ki, Irak Şiileri artık ülkenin tek siyasi gücü haline gelmişlerdir ve önümüzdeki dönemde İran eksenli bir dış siyaset izleyecekleri de yüksek bir olasılıktır. Bu durumun birinci nedeni elbette ki Şiilik mezhebidir. Fakat bundan bölünmüş bir Irak meydana geleceği sonucu çıkarılmamalıdır. Her ne kadar Kürt yönetim bölgesi ayrılıkçı bir politika izliyor olsa da bölünmüş bir Irak'ın bu aşamada gerek İran'ın gerekse Irak Şiilerinin çıkarına olmadığı görülmektedir. Bu noktada ayrıca Irak Şiileri içinde laik ve seküler bir yaşam tarzını benimsemiş grupların olduğu da unutulmamalıdır. Bu grupların laik düzeni reddeden İran yönetimi altında yaşamak istemeyecekleri de bir vakadır. Diğer taraftan bölgede yeni bir Şii devletinin kurulmasını hem ABD hem de İsrail istemeyecektir.

Sonuç olarak uzun yıllar Baas rejimi altında dışlanarak yaşayan Şiiler bugün artık Irak'ın en büyük siyasi gücü haline gelmişlerdir. Artık Şii ağırlıklı yeni bir Irak vardır ve bu yeniden şekillenen Irak'ın da İran ve ABD politikalarına mümkün olduğu kadar az zarar verecek bir denge politikasıyla birleşik bir Irak devleti olarak devam edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLGFOR, Zeyid, T., (2011) *2003 Yılından Sonra Irak'ın Sosyal Politik Sorunları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ARI, Tayyar, (2001) *Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Basra'da Yeni Parametreler*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARI, Tayyar, (2004) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ARI, Tayyar, (2007) *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 2.baskı, Alfa Yayınları.

AYDIN, Mustafa, ÖZCAN Nihat, Ali ve KAPTANOĞLU, Neslihan, (2007) "Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye", *TEPAV Orta Doğu Çalışmaları II*, 2007, s.25-26.

AYHAN, Veysel , (2012) *7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi*, ORSAM, Nisan 2010, Rapor no.17, (Erişim15.03.2014)http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011126_orsamreportt_17_tr.pdf, 2 Mayıs 2012, s.14.

AYHAN, Veysel, (t.y) "Irak'ta Şii-Sünni Gerginliği: Irak'ın Federe Bölgelere Bölünmesi İhtimali", TUİÇAkademi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/76-veysel-ayhan-tum-yazilari/2546-irakta-sii-sunni-gerginligi-irakin-federe-bolgelere-bolunmesi-ihimali>

AYUBI, Nazih, (1993) *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev. Yavuz Alogan, Cep Kitapları A.Ş., 1993, Cep Kitapları no.110, Düşün no.5.

BENGIO, Ofra, (1996) “Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında”, *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Kuzey Irak Özel, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 64-73.

BENLİ, Yusuf, (2003) “Irak'ta Şiiliğin Tarihi Temelleri”, *Irak Dosyası I*, Cilt 2, TATAV, 2003, ss. 92-127, İstanbul.

BETTANY, George, Thomas, (2005) *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, SAY Yayınları, s.44, İstanbul.

BOZKURT, Ceyhun, (2012) *Mission Kurdistan: ABD, PKK İlişkilerinin Stratejik Analizi 1978-2012*, 2.baskı, Kripto Kitaplar, Ankara.

BÜSAM (2009) *ABD'nin Irak'tan Çekilme Süreci ve Bölge Dinamikleri Açısından Değerlendirilmesi*, BÜSAM Yayınları, İstanbul, 2009.

CLEVELAND, William, L., (2008) *Modern Orta Doğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

DAĞI, İhsan, D., (2002) *Orta Doğu'da İslam ve Siyaset*, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

DELİCEOĞLU, Sabriye, (2006) *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

DER SPIEGEL, “*Blut für Öl*”, Ocak 2003, s.24

DUMAN, Sabit, (2003) “Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları”, *Irak Dosyası II*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan, 2 cilt, TATAV, 2003, 2.cilt, Tarih serisi no.22, İstanbul.

DUMAN, Selçuk, (2010) *II. Meşrutiyet'ten İngiliz Mandaterliğine Irak (1908-1922)*, Berikan Yayınevi, Ankara.

DURSUN, İsmail, (2006) *Kuzey Irak Kürtleri, Ayrılıkçı Kürt Hareketinin Devletleşme Süreci ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

DURSUNOĞLU, Alptekin, (2006) "Irak ve 15 Aralık Seçimleri", *Yakın Doğu Haber*, Ocak 2006, http://www.ydh.com.tr/YD17_irak-ve-15-aralik-secimleri.html.

ERKMEN, Serhat (2007) "Orta Doğu'daki Değişim Ekseninde Irak Sorununu Anlamak", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, Şubat 2007, Sayı 82, ss. 1-27.

ELLER, Jack, David, (1999) *From Culture to Ethnicity to Conflict*, Michigan, The University of Michigan Press, , s.7

FALEH, A., Cabbar, (2004) *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş*, Çev. Hikmet Halis, Agora Kitaplığı.

FIĞLALI, Ethem, Ruhi, (2011) *Günümüz İslam Mezhepleri*, İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.

GAWDAT, Bahgat, (2007) "İslam'ın Siyasal Coğrafyası: Basra Körfezi'ndeki Şiiiler", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, ss. 140-153.

GELVIN, James L. (2004) *The Modern Middle East, A History*, New York, Oxford University Press, , s.180

GOLDSCHMIDT, Arthur, DAVIDSON, Lawrence, (2011) *Kısa Orta Doğu Tarihi*, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık.

GÖKALP, Yusuf, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, Adana.

GÜLDALI, Serdar, (2009) *2003 Amerikan İşgali Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2009, İstanbul.

GÜVEN, Erdal, (2006) *Irak Nereye?*, Radikal Gazetesi, 03/03/2006.

GÜZEL, Tefik, Hasan, (2009) *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009, Ankara.

HAY, William, Rupert, (2005) *Kürdistan'da İki Yıl 1916-1920*, (çev. Fahriye Adsay), Avesta, s.122, İstanbul.

KAHRAMAN, Abdülkadir, (2008) *Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul.

KASIM, Kamer, Bakan, Zerrin, A., (2004) *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara.

KAYAR, Mustafa, (2003) *Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

KAYMAZ, İhsan, Şerif, (2003) *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, Otopsi Yayınları, İstanbul.

KAYMAZ, İhsan, Şerif, (2005) “Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak’ın Parçalamasına Giden Yol ve Türkiye”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 1, 2005, ss.1-11.

KAZANCI, Hicran, (2008) “ABD Son Irak Politikası: Kontrollü Kriz”, *Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TUSAM) Dergisi*.

KENDIRLI, Yusuf, (2007) *Irak’taki Türkmenlerin Sosyo-Kültürel ve Siyasi Yapısının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

KESKIN, Arif, (2007) “Irak’ta ABD-İran Savaşı”, *Stratejik Analiz*.

KESKIN, Arif, (2007) “Şii Jeopolitiği ve İran”, *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık.

KIBAROĞLU, Mustafa, NUN, Yasemin, (2007) “Türkiye’nin Irak’ın Yeniden Yapılandırılması ile İlgili Kaygıları”, *Global Strateji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, 2007, s.1-2.

KOCAEL, Zafer, (2007) *Türk-Amerikan İlişkileri Bağlamında Türkiye’nin Yakın Dönem Irak Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

KÖNI, Hasan, (2005) “Ekonomik Güvenlik, Uluslararası İlişkiler ve Türkiye”, *Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği*, IQ Yayınları, 2005, , İstanbul.

LEWIS, Bernard, (2006) *Orta Doğu*, çev. Selen Y. Kölay, 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

MAHDI, Chaten, (2009) *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara

Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu İktisadi Anabilim Dalı,
İstanbul.

MAZIN, Hasan, (2006) “Yeni Dönemde Arapların Irak Politikası”, *Stratejik Analiz*, Sayı 75.

MUAFAK, A., Ömer, (2008) *Saddam Sonrası Irak'ta Şiiilerin Yeni Konumları ve Körfez Ülkeleri Üzerindeki Olası Siyasal Etkileri*, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ONAT, Hasan, (1996) *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara.

ONAY, Yaşar, (2003) *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, Babil Yayınları, Ankara.

ORSAM, *ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları*, Rapor No: 77, Ekim 2011, ss.29-31.

ÖZAKINCI, Cengiz, (2003) *Dolmakalem Savaşları*, Otopsi Yayınları, İstanbul.

ÖZBILGEÇ, Ali, (2007) *Orta Doğu ve Şiilik: Yeni Orta Doğu Jeopolitiğinde Şia Etkisi*, Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

ÖZCAN, Mesut, (2004) “Irak: Orta Doğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü”, *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Orta Doğu*, Bağlam Yayınları, 2004, s.172-173, İstanbul.

ÖZDEMİR, Mesut, (2013) “Irak Raporu: Irak'ta Mevcut Siyasal Durum ve Anayasa”, *DİB Analiz*, Sayı: 2013/27, 2013, s.1-33.

ÖZMEN, Uğur, (2010) *Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devleti'nin Türkiye'ye Etkileri*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s.54, Ankara.

ÖZKAN, Tuncay, (2004) *CIA Kürtleri, Kürt Devletinin Gizli Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz, (2006) *Tarih ve Politika Ansiklopedisi*, Ötüken Neşriyat, 2006, Yayın no.635, Kültür Serisi:296, s.593, İstanbul.

PINARTAŞ, Ayşe, (2011) *Irak'ın Geleceği: ABD'nin Çekilmesi ve Muhtemel Senaryolar*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.

SAATÇI, Suphi, (1996) *Irak'ta Türkmen Varlığı*, Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.

SANDIKLI, Atilla, SALIHI, Emin (2011) *İran, Şii Hilali ve Arap Baharı*, BİLGESAM Yayınları, Ağustos 2011, Rapor no.35, İstanbul.

SEZAL, S., Rana, (2000) "Irak'ta Devlet ve Şiiiler", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Sonbahar 2000, Irak Özel, Cilt 6, Sayı 3, s.s.115-116.

SİNKAYA, Bayram, (2007) "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası*, ASAM Yayınları, Eylül- Ekim-Kasım-Aralık 2007, Şii Jeopolitiği, Cilt 13, Sayı 3, s.41-59.

SİNKAYA, Bayram, (2003) "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", *Seta Rapor*, 2003.

ŞAHİN, Şule, (2006) *11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006, İzmir.

ŞENTÜRK, Doğan, (2003) *Orta Doğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın Baası*, Alfa Yayınları, İstanbul.

ŞİMŞİR, Bilal, N., (2004) *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Bilgi Yayınevi, Eylül 2004, s. 47.

ULUĞBAY, Hikmet, (2003) *İmparatorluktan Cumhuriyete Parapolitik*, Ayraç Yayınevi, Ankara.

TASAM,(t.y.) *ABD'nin Çekilmesi Sonrası Irak'ın Dâhili ve Harici Siyaseti*, Stratejik Rapor No:49, 2013, s.8

TÜLEMEZ, Coşkun, (2013) *Irak'ın Muhtemel Geleceği Ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56, Ankara.

YAVİ, Ersal, (2006) *Kürdistan Ütopyası*, Yazıcı Yayınları, 2. Dosya, İzmir.

YILDIRIM, Taner, (2011) “Ali b. Ebu Talib Hilafetinden Yezid b. Muaviye Dönemine Kadar Basra Körfezindeki Siyasi Durum”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, Cilt 10, no.1, s.302-357.

YILMAZ, Türel, (2009) *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 2.baskı, Ankara, Barış Platin Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, “Şia Maddesi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&aram:gts&guid:TDK.GTS.56095e54e9b054.60084726 (Erişim Tarihi:27.08.2015).